

SKÅS

1 • 2005

SUOMEN KESKIAJAN ARKEOLOGIAN SEURA • SÄLLSKAPET FÖR MEDeltidsARKEOLOGI I FINLAND

Suomen keskiajan arkeologian seuran jäsenlehdessä julkaistaan tietoa yhdistyksen toiminnasta ja keskiajan arkeologiaan liittyvistä seminaareista ja tapahtumista. Lehdessä julkaistaan lyhyitä artikkeleita, kirjojen ja muiden julkaisujen arvosteluja sekä muita keskiajan ja uuden ajan arkeologiaan liittyviä juttuja.

Kirjoittajia pyydetään toimittamaan julkaistavaksi tarkoitettu aineisto päätoimittajalle viimeistään kuukautta ennen lehden julkaisupäivää. Tekstit toimitetaan disketillä tai sähköpostilla (liitetiedostoina) WP, Open Office tai Microsoft Word -muodossa tallennettuina ja ilman tekstiin tehtyjä muotoiluja. Pitkiin artikkeleihin liitetään alle 100 sanan englanninkielinen abstrakti. Kuvat (viivapiirrookset, mustavalkokuvat, värikuvat ja diat ilman kehyksiä) lähetetään joko alkuperäisinä tai digitaalisina korpulla tai CD-levyllä jolloin ne palautetaan kirjoittajalle lehden ilmestymisen jälkeen. Vain poikkeustapauksina sähköpostilla liitetiedostoina. Mustavalkoiset viivapiirrookset lähetetään GIF-muodossa ja valokuvat JPEG-muodossa (10-laatu). Kuvien tarkkuuden on oltava 300 pistettä tuumalle (dpi). Lehden sähköpostiosoite on skas.lehti@jippii.fi.

Jäsenlehti ilmestyy neljä kertaa vuodessa. Seuraavan lehden ilmestymispäivä on 15.6. 2005.

Julkaisija: Suomen keskiajan arkeologian seura -
Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry
osoite: SKAS c/o Arkeologia, Henrikinkatu 2
20014 Turun yliopisto

Päätoimittaja: Georg Haggrén
Nurmilinnuntie 3 C 26, 02620 Espoo
040-771 5640
georg.haggren@jippii.fi

Taitto: Martti Lampila
Vanhanpappilantie 70, 13300 Hämeenlinna
050-320 1326
vanha.pappila@mail.htk.fi

Toimituskunta: Hannele Lehtonen
0400-537670, hannele-maria.lehtonen@pp.inet.fi
Marianna Niukkanen
040-732 9907, marianna.niukkanen@nba.fi
Jussi-Pekka Taavitsainen
050-576 6187, justaa@utu.fi
Hanna-Leena Salminen
050-5845222, hanna-leena.salminen@utu.fi
Terhi Mikkola
050-5822526, terhi.mikkola@dnainternet.net
Tanja Ratilainen
040-579 9974, tratilainen@yahoo.com
Henrik Jansson
040-5713514
henrik.jansson@helsinki.fi

Kannen ja seuran logo: luusta valmistettu keskiaikainen sakkinappula. Löydetty Kuusiston linnan kaivauksilta 2001. Museovirasto. Suunnittelu: Markus Kivistö

Abstraktien kielentarkastus: Rodger Juntunen Kannen logo: Kannen suunnittelu: Mikael Manninen

Sisälllys:

Kari Uotila
Skas ja viisitoista äkkiä kulunutta vuotta
Sivu 4

Sanna Jokela
Nahkalöytöjä Luostarikorttelista
Poimintoja Aboa Vetus –museon
vanhimista kerroksista
Sivu 6

Georg Haggrén
Moisio – kartano – kirkko
Suurtalot ja kristinuskon juurtuminen
varsinaiseen Suomeen
Sivu 12

Tuukka Talvio
Ulvilan aarre
Alustavia tietoja
Sivu 27

Hannele Lehtonen - Kari Uotila
Eurajoen Liinmaan linnan tutkimukset
kesällä 2004
Sivu 36

Eva Ahl
Medeltida glas i focus – SKAS-
seminariet 5.3.2005
Sivu 40

Visa Immonen
Latinaa kirkonmäellä
Sivu 42

Terhi Mikkola
Arkipäivää keskiajan Norrlannissa
Sivu 46

Hannele Lehtonen
Ajassa
Sivu 51

VIISITOISTA VUOTTA KESKIAJAN ARKEOLOGIAA

Kun Suomen keskiajan arkeologian seura SKAS perustettiin vuonna 1990, oli toiminnan painopiste linnoissa. Tästä on muistona vahva sitoutuminen Castella Maris Baltici -organisaatioon. Ensimmäistä Castella-kokousta saamme suorastaan kiittää seuran synnystä.

Viidessätoista vuodessa on historiallisen ajan arkeologian saralla ehtinyt tapahtua paljon. Ala oli perinteisesti keskittynyt monumentteihin, erityisesti linnoihin ja kirkkoihin. Niitä ei viimeisten 15 vuoden aikana ole paljon kaivettu, mutta tutkimusta on kyllä kertynyt. Linnojen osalta pelkästään Castella-sarja on ehtinyt osaan VI. Sitä täydentävät Kari Uotilan väitöskirja keskiaikaisista esilinnoista, Anna-Maria Vilkanan Hämeen linnan taloudesta 1500-luvulla ja monet pikkulinnatutkimukset. Seuran ensimmäinen puheenjohtaja Knut Drake on täydentänyt kuvaamme menneisyyden monumenteista lukuisissa linnoja ja kirkkoja käsittelevissä artikkeleissa. Kirkkojen osalta on siirrytty ns. Kronqvistin paradigmat Markuksen Hiekkasen ajoituksiin.

Keskiajan kaupungit oli inventoitu 1980-luvulla, nyt kaupunki-inventointien sarja kattaa suurvalta-ajan "urbanisoitumisen". Kaupunkien 1600- ja 1700-lukuja on alettu tutkia arkeologien voimin. Samalla kaupunkiarkeologian volyymi on kasvanut. Mittavimmat Turussa tehdyt kaivaukset, kuten Rettigin tontin ja Åbo Akademin tontin tutkimukset ovat viimeisten 15 vuoden ajalta. Niistä ensin mainittu johti nyt jo kymmenvuotisjuhlaan viettävän Aboa Vetus-museon perustamiseen.

Maaseudun keskiaika oli ennen 1990-lukua jäänyt hyvin vähälle arkeologiselle tutkimukselle. Aluksi vuoden 1990 aikoihin elpyi kartanoiden tutkimus yli puolivuosisataisesta ruususen unesta. Sitten min kohteeksi ovat tulleet myös keskiaikaiset kylätontit, joita ennen 1990-lukua tuskin osattiin edes pitää muinaisjäännöksinä.

Paljon on siis ehtinyt tapahtua. Lain suoja on alkanut yhä paremmin yltää keskiaikaisiin ja nuorempiinkin muinaisjäännöksiin. Resurssit ovat yleensä olleet niukkoja, mutta siitä huolimatta tulosta on kertynyt ja tutkimus mennyt eteenpäin. Valtavasti informaatiota menneisyydestä on saatu talteen. Toivottavasti kehitys jatkuu yhtä suotuisasti jatkossakin. Sen toteuttamiseen voimme kaikki kantaa kortemme niin yksityisesti kuin seuramme kautta. Asiasta ehkä lisää syksyn seminaarissa Hämeen linnassa?

Georg Haggrén

SKAS JA VIISITOISTA ÄKKIÄ KULUNUTTA VUOTTA

Seuramme on saavuttamassa nuoren aikuistumisen aloittavan ihmisen tai ikivanhan kissan iän. Kummasta sitten meidän seuramme osalta on kysymys, on asia, jonka tuleva historiantutkimus tulee kertomaan. Toki varmasti kaikki toivomme ja uskomme että kyseessä on vasta pitkän elämän alkuvaiheet.

Seura sai alkunsa turkulaisen arkeologian kehdoissa Turun maakuntamuseossa museonjohtaja Knut Draken ideoimana ja on levinnyt ainakin keskiaikaiseen Suomeen melkoisen hyvin. Alkuvaiheiden jälkeen seuran toiminnan ydin- osaksi ovat muodostuneet marraskuiset Hämeen linna -seminaarit; ulkomaan- ja kotimaanmatkat, SKAS -lehti ja pienestä purosta koko ajan suuremmaksi virraksi kehittyvä julkaisusarja AMAF. Viime vuosina mukaan toimintaan ovat tulleet myös useat erilaiset yhteistyössä järjestetyt tapahtumat - kuten vuosittainen arkeologinen ilta Kuusiston piispanlinnalla, joka on järjestetty yhdessä Museoviraston kanssa.

Seuran talous on aina suurten haasteiden ja riskien ottamista, sillä yhä edelleen jokainen SKAS-lehden vuosikerta on kalliimpi kuin jäsenmaksut. Olemme kuitenkin onnistuneet muutamassa viimeisimmässä kirjahankkeessa ja seuran talous on ainakin nyt vakaalla, mutta niukalla pohjalla. Seuramme on saanut kasvaa ja kehittyä ilman suurempaa yhteiskunnallista tukiverkkoa, sillä sen enempää lehti kuin julkaisusarjakaan eivät saa tukea yhteiskunnalta.

Jäsenistömme on ollut kasvussa läpi vuosien ja tällä hetkellä meitä SKAS-silaisia on jo yli 270. Yleistuntuman perusteella melkoinen osa jäsenistämme on arkeologiasta kiinnostuneita harrastajia ja lähialojen ammattilaisia ja osa jokapäiväisessä arkeologiassa töitä tekeviä. Jäsenistön moninaisuus on mielestäni ensi sijassa voimavara ja sen ylläpitäminen on yksi seuran tavoitteita. Suureen jäsentenhankintakampanjaan ei ole erityisiä paineita, mutta toki ystävälle voi seuraa kehua ja mainostaa.

Vuoden 2005 toiminta seurassa jatkuu monelta osin hyviksi havaittuja uomia. Monelle seuralaiselle vuoden tärkeimmäksi tapahtumaksi on muodostunut seuran matka. Niiden johtajana on toiminut viime vuosina Markus Hiekkänen. Tänä vuonna suunnataan Viipuriin. Ehkä ensi vuonna on sitten taas varsinaisen ulkomaankohteen vuoro. Ehdotuksia matkasuunnista saa lähettää seuran johdolle. Seuran perinteisen syysseminaarin aihepiiriä ja teemaa valmistellaan parhaillaan ja joulukuuksi on alustavasti suunniteltu seminaaria suomalaisen kirkkoarkeologian suojelu- ja tutkimusnäkömystä. Vuodesta 2005 muodostuu toivottavasti taas hyvä kirjavuosi, kun toivottavasti sekä Viipurin keskiaikaista kaupunkia koskeva raportti että Janne Harjulan tutkimus nahkakäsityöstä valmistuvat. Ehkä muitakin kirjahankkeita saadaan vireille vuoden aikana. Joka tapauksessa kirjahyllyyn kannattaa jättää tilaa tuleville AMAF-kirjoille.

Seuran henkilöstö on kokenut vuoden 2005 alussa muutoksia, kun sekä Hannele Lehtonen että Terhi Mikkola siirtyivät hyvin ansaitulle vaihtopenkille – koko seuran puolesta molemmille lämmin kiitos. Seuran uutena sihteerinä toimii Mia Lempiäinen ja rahastonhoitajana Hanna-Leena Salminen, molemmat nuoria turkulaisarkeologeja.

Seuran uudeksi puheenjohtajaksi ei löytynyt viime vuoden tiiviissä etsinnöissä ketään vapaaehtoista, joten allekirjoittaneen tehtäväksi jäi viedä seuraa eteenpäin tulevat vuodet. Suomalaisen museomaail-

man oireilevana ongelmana voi pitää sitä, että tieteellisen seuran puheenjohtajaa ei löydy sen enempää suurista maakuntamuseoista tai museovirastosta kuin yliopistoympyröistäkään vaan vain yrittäjällä voi olla aikaa seuran johtamiselle.

Kaarinassa 15.3.2005

Kari Uotila
pj / SKAS

NAHKALÖYTÖJÄ LUOSTARIKORTTELISTA

Poimintoja Aboa Vetus –museon vanhimmista kerroksista

Sanna Jokela

Abstract:

Leather finds from the Luostarikortteli, Turku

In the article some medieval leather finds from Aboa Vetus, Turku, are examined. The material consists of bovine, sheep, goat, seal, pig and horse skin. A major part of medieval shoes, 86% of the soles and 40% of the uppers, were made of raw tanned leather. An inner sole made of goat skin was found together with a part of a seal skin sole. Soles have been dated to the beginning of the 14th century, and there is some evidence of hallus valgus on the inner sole. Fragments of leather sheaths with cut decoration are also dated to the beginning of the 14th century.

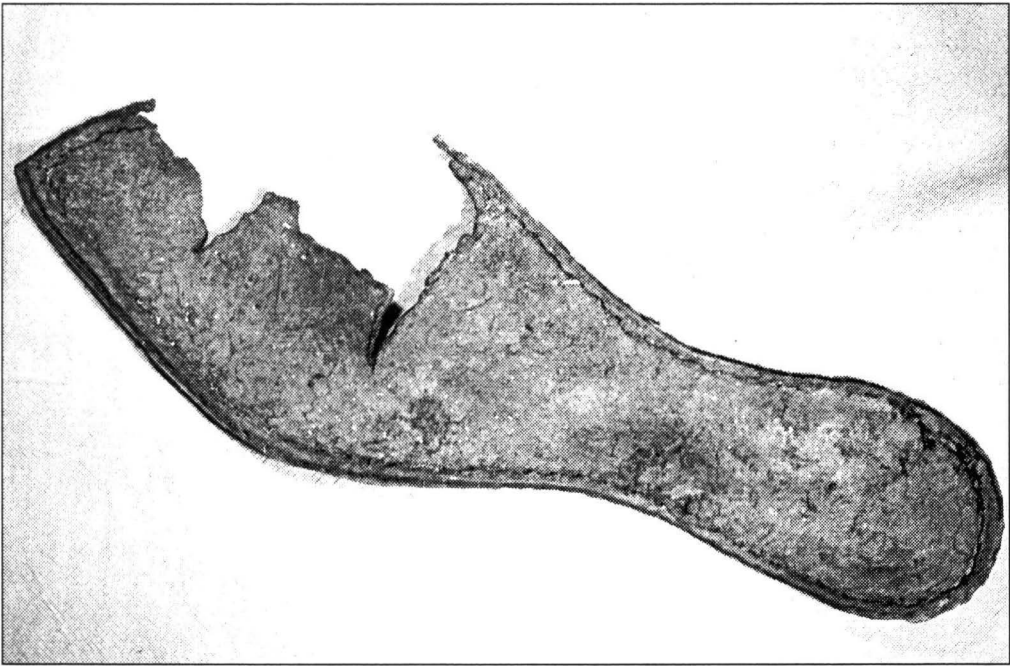
Turun Aboa Vetus -museon alueelta löytyi 1992 – 1995 tehtyjen kaivausten aikana keskiajan löytöpaikoille tyypillisesti paljon nahkaa. Valtaosa nahkalöydöistä on nahkaesineiden valmistuksessa syntyntä jätettä, mutta myös esineitä ja niiden katkelmia on runsaasti.¹ Koska Aboa Vetuksen maa-aines oli pääosin kuivaa, hiekan ja tiilen sekaista täytemaata², on orgaanista materiaalia säilynyt lähinnä kaivausalueen kaakkoisosassa, jossa oli myös keskiaikaista kulttuurikerrosta. Tältä alueelta löytyi ainakin kahden puulattian, R25 ja R1b/R63, jäännöksiä, jotka on ajoitettu 1300-luvun alkupuolelle.³ Tarkastelen tässä joitakin aineistossa havaittuja yleispiirteitä sekä muutamia yksittäisiä löytöjä.

NAHKOJEN PARKITUS

Aboa Vetuksen nahkalöydöt ovat kasviparkittuja. Mikään muu keskiajalla mahdollisesti käytetty parkitusmenetelmä ei tehnyt nahoista niin kestäviä, että niitä

voisi kovinkaan todennäköisesti löytyä arkeologisesta kontekstista. Parkitsema-
ton raakavuota eli pergamentti hajoaa nopeasti. Rasvaparkitusta on todennäköisesti käytetty Suomessa keskiajalla, mutta rasvaparkittu nahka ei myöskään säily arkeologisessa kontekstissa⁴. Myös mineraaliparkitusta on todennäköisesti käytetty Suomessa keskiajalla, mutta esimerkiksi yleisintä mineraaliparkitustapaa, alunaparkitusta, on ainakin Ruotsissa käytetty vain satunnaisesti ja lähinnä turkisanahkoihin.⁵ Alunaparkittu nahka ei myöskään kestä vettä.⁶

Parkkiliemeen upotettu vuota alkaa parkkiintua ylä- ja alapinnasta. Jos nahan parkitseminen lopetetaan kesken, sen keskelle jää parkkiintumaton raakanahakerros. Tämä tekee nahasta vesitiiviimpää ja jäykempää. Tällaista umpi- eli raakaparkittua nahkaa on käytetty erityisesti jalkineisiin.⁷ Raakaparkitus näkyy myös arkeologisessa jalkineaineistossa. Kun raakaparkittu nahka joutuu arkeologiseen

Miehen kengän antura KM95032:10234 1300-luvun alusta. Kuva Aboa Vetus/ Sanna Jokela

kontekstiin, hajoaa keskellä oleva raaka-nahkakerros hyvin nopeasti. Siten nahka näyttää halkeavan kahteen kerrokseen. Jäfvartin mukaan tämä on usein johtanut tutkijoita harhaan; kengän pohjia on ajateltu tehdyn kaksinkertaisesta nahasta, vaikka kyse on yksinkertaisen nahan halkeamisesta kahteen osaan.⁸ Aboa Vetuksen aineiston jalkineiden anturoista 86 % on raakaparkittuja ja vain 14 % läpiparkittuja. Päällysnahan katkelmista 40 % on raakaparkittuja ja 60 % läpiparkittuja.⁹ Yksi tällainen raakaparkittu antura on puulattian R25 alta löytynyt miehen teräväkärkinen antura KM95032:10234 (kuva 1), joka on lähes kokonaan haljennut kahteen osaan. Antura on kokoa 41. Tämä oli kaikkein tavallisin miesten kengän koko keskiajalla.¹⁰

LEHMIÄ, LAMPAITA,
KISSOJA, KOIRIA ...

Nahan pinnasta voidaan silmämääräisesti

määrittää eläinlaji mikroskoopilla karvatuppien ryhmittymismuodon perusteella. Aboa Vetus -museon nahkalöydöissä eläinlajeista yleisin (53,16 % nahkajätteestä ja 67,84 % esineistä) on nauta, toiseksi suurimman ryhmän (44,81% nahkajätteestä ja 30,28 % esineistä) muodostavat ne nahat, joiden eläinlajeja ei nahan pinnan huonon kunnon takia voinut määritellä. Lisäksi edustettuina ovat lammas (1,03%), vuohi (0,52%), hylje (0,39%), sika (0,03%) ja hevonen (0,005%).¹¹ Vertailuaineistossani oli naudan, vuohen, lampaan, poron ja hylkeen nahkaa. Hevosen ja sian nahkojen määrittäminen perustuu kirjallisuudessa¹² esitettyihin mikroskooppikuviin. Aboa Vetuksen aineistossa on lisäksi 7 sellaista nahan jättepala, joista eläimen laji olisi määriteltävissä, mutta ei vastannut mitään vertailuaineistoni nahkaa. Mahdollisesti kyseeseen voivat tulla erilaiset riistaeläimet tai mikä tahansa vertailuaineistosta puuttunut kotieläin, vaikkapa

kissa tai koira. Auli Tourusen mukaan Aboa Vetuksen löytöaineistossa on lukuisia koiranluita, joissa näkyy nylkemisjälkiä, sekä nuoren kissan kallo, jossa on myös nylkemisestä syntynyt viiltojälki.¹³ Albarellan mukaan koiria ja kissoja nyljettiin usein keskiajalla. Varsinkin nuoria kissoja tapettiin niiden hyvälaatuisen nahan takia.¹⁴ Hylkeen nahkaa Aboa Vetuksen löytöaineistossa on pääasiassa keskiaikaisiksi ajoitetuista kerroksista, myös lattioiden R25 ja R1b/R63 alta.

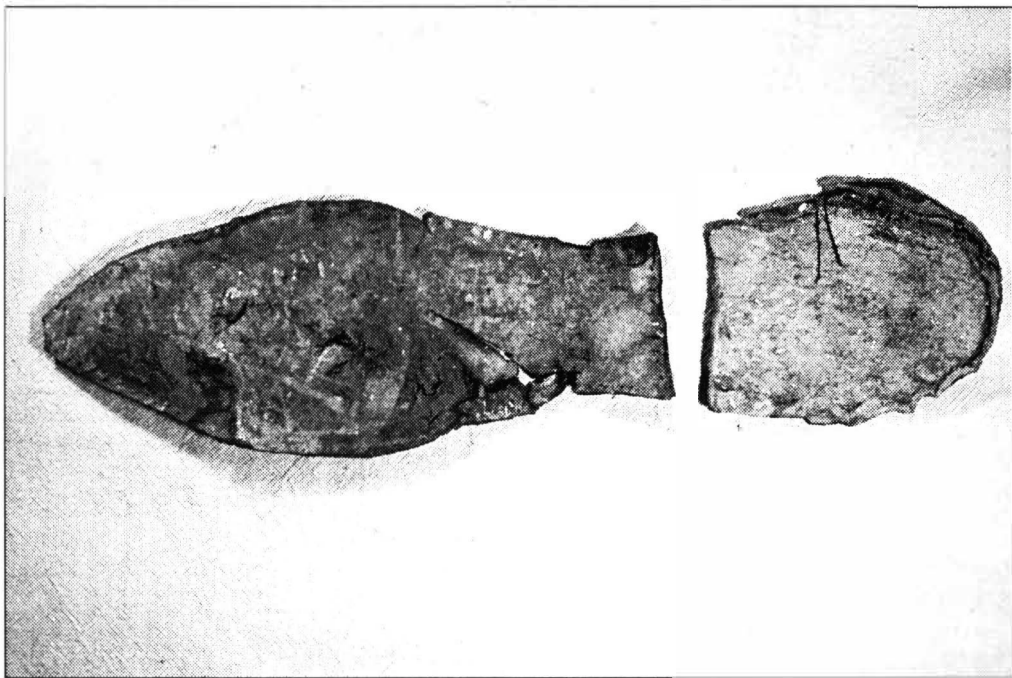
Maarit Aholan¹⁵ mukaan Turun muisakin nahka-aineistoissa nautaan näyttää olevan yleisin eläinlaji. Tähän olen löytänyt useita syitä. Esimerkiksi jalkineisiin käytettiin pääasiassa naudannahkaa, joka on paksua ja kestävä. Toisaalta nautaan vuota on suurempi kuin esim. vuohen. Siannahkaa ei ole paljon löytöaineistossa, koska sen nahka syötiin. Toisaalta sika oli vielä 1500-luvulla melko harvinainen kotieläin¹⁶, joten on ymmärrettävää, ettei sian nahkaa ole käytetty paljon. Sian karvatupet sijaitsevat melko harvassa yksittäisinä kappaleina, joten on myös mahdollista, että tunnistuskelvottomien nahkojen joukossa on enemmän sian nahkaa. Lampaan nahka kuluu pinnasta nopeasti, joten myös sitä saattaa olla suhteellisen paljon niiden nahkojen joukossa, joiden lajia ei voi määrittellä. Toisaalta voi ajatella lampaan nahoista tehdyn vällyjä, mikä selittäisi osaltaan niiden vähyyden tutkimusaineistossa. Sekä leikkuujätteessä että esineiden katkelmissa on myös paloja, joissa on vielä utareita, silmiä yms. Myös nautapaarman aiheuttamia reikiä on yhdessä tutkimusaineiston palassa.¹⁷

... VUOHIA, SIKOJA, HYLKEITÄ ...

Aboa Vetuksen kengän katkelmien joukossa erikoisia ovat kaksi siannahkaista paulakengän katkelmaa (KM 95032:9887 ja KM95032:9884). Tammenoksan

mukaan siannahka ei sovellu kenkämateriaaliksi, koska harjasten reiät ulottuvat liian syvälle.¹⁸ Ajatus siannahan sopimattomuudesta jalkineisiin lähtee ajatuksesta, että kaikkien kenkien on oltava vesitiiviitä. Siannahkaiset kengät ovat voineet olla hengittävät kesäkengät tai sisäkäyttöön tarkoitetut jalkineet. Myös Amsterdamissa on käytetty sian nahkaa.¹⁹

Puulattian R25 alta on muutamia mielenkiintoisia löytöjä. Vuohennahkainen naisen kengän sisäpohja löytyi yhdessä hylkeennahkaisen kengän ulkopohjan kantaosan kanssa (kuva 2). Ainakin Keski-Euroopan alueella sisäpohjia käytettiin keskiajalla yleisesti, ja useimmiten ne peittivät vain osan anturoista, lähinnä kantaosan.²⁰ Jalkineiden kulumajäljistä voidaan tehdä päätelmiä erilaisten jalkavaivojen ja -sairauksien esiintymisestä. Sisäpohja KM95032:10297 oli yksi Aboa Vetuksen löytöaineiston jalkineen osista, joista jalkahoitaja Mervi Jakonen tutki merkkejä tällaisista ongelmista. Sisäpohjassa näkyy painaumuksia, jotka viittaavat siihen, että jalkineen käyttäjä on kärsinyt vaivaisenluusta.²¹ Mielenkiintoista on myös sisäpohjan materiaali, vuohennahka. Ainakin Lyypekissä on myös käytetty vuohen nahkaa kenkämateriaalina.²² Tanskan Svendborgista löytyneiden jalkineiden perusteella siellä on vain 1100 – 1200-luvuilla käytetty muuta kuin naudannahkaa, eli vuolta tai peuraa.²³ Lontoossa säädettiin 1303 laki, joka kielsi suutareita käyttämästä samassa kengässä useita eri lajin nahkoja.²⁴ Samoihin aikoihin Lontoon päällysnahoissa alettiin käyttää vasikannahkaa lampaan- ja vuohennahkojen sijaan, joita oli käytetty 1100-luvulla ja 1200-luvun alkupuolella.²⁵ Näyttää siltä, että Turussa käytettiin naudannahan lisäksi muita materiaaleja kenkien valmistuksessa ainakin vielä 1300-luvun alkupuolel-

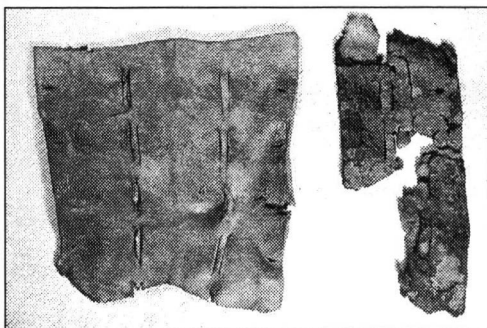
Naisen kengän sisäpohja ja ulkopohjan kantaosa KM95032:10297 1300-luvun alusta. Kuva Aboa Vetus/ Sanna Jokela.

lella. Jää arvailujen varaan, kuuluuko sisäpohjan yhteydestä löytynyt anturan kantaosa alun perin samaan jalkineeseen. Löydetäessä katkelmat olivat kiinni toisissaan. Hylkeennahkaa on käytetty myös Tukholmassa kenkien valmistukseen.²⁶ Hylkeen nahkaa on käytetty myös Amsterdamissa.²⁷

Aboa Vetuksesta löytyi myös useita veitsen tuppia. Nämä on pääosin tehty naudannahasta, mutta myös vuohennahkaa on käytetty ainakin yhdessä tapauksessa. Lattian R25 alta löytyneessä erittäin fragmentaarisessa naudannahkaisessa veitsentupen katkelmassa KM95032:10122 on samanlaista koristelua kuin naudannahkaisessa tupessa KM95032:10356, joka löytyi lattian R1b/R63 alta (kuva 3). Sama koristeaihe esiintyy myös ulkomaisten löytöpaikkojen veitsentupissa. Tanskan Svendborgista on kolme tällaista tuppea, joista kaksi ajoittuu 1275 – 1300 ja yksi 1320-1350²⁸. Schleswi-

gistä löydettyt samoin koristellut tupet ajoittuvat 1200 – 1300 -luvulle²⁹. Turun linnasta on kaksi viiltoparein koristeltua tuppea³⁰, jotka ovat peräisin 1400-luvun puoliväliin ajoittuvasta kerroksesta.³¹ Näiden kanssa samaan tai hiukan myöhäisempään aikaan ajoittuvia vastineita on Lyypekistä, Utrechtista ja Kolobrzegista. Harjulan mukaan koristelutapa heijastelee yleistä tyyliä, jota käytettiin erilaisissa tupissa.³²

Aboa Vetuksen nahka-aineisto on hyvin samantyyppinen kuin muidenkin keskiaikaisten löytöpaikkojen aineistot. Joidenkin löytöjen ajoitukset ovat tarkentuneet tutkimusten edetessä. Aboa Vetuksen löydöille on vastineita useista eri löytöpaikoista myös ulkomailta. Eri eläinten nahkoja Turussa on käytetty monipuolisesti esineiden valmistukseen. Tässäkin Turku näyttää noudatelleen yleiseurooppalaista linjaa.

Kahden veitsentupen katkelmia. Vasemmalla KM95032:10356 ja oikealla KM95032:10122. Kuva Aboa Vetus/ Sanna Jokela.

LYHENTEET

KLNM Kulturhistorisk leksikon för nordisk medeltid
KM Kansallismuseo
R Rakenne

LÄHTEET

SUULLISET TIEDONANNOT

Maarit Ahola, Turun maakuntamuseo.
Mervi Jakonen, Jalkapaikka Ky.
Vesa Joki-Tokola, Kuralan kylämäen arkeologian kokeiluverstaas.
Minna Sartes, Aboa Vetus.
Auli Tourunen, Aboa Vetus.

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Haines, B.M. 1981: The Fibre Structure of Leather. Leather Conservation Centre. August 1981.

Harjula, Janne 2004: Sheats, Scabbards and Grip Coverings. A Study of the use of leather for portable personal objects in the 14th – 16th century Turku. Lisensiaatin tutkimus, Arkeologia, Turun yliopisto, huhtikuu 2004.

Jokela, Sanna 2002: Turun Rettigin tontin eli Aboa Vetus – museon nahkalöydöt. Arkeologian pro gradu – tutkielma, Turun yliopisto, heinäkuu 2002.

Zetterberg, Pentti 1999: Turun Aboa Vetus – kaivauksen puulöytöjen iänmäärittäminen dendrokronologiset ajoitukset FIT4801-FIT4884. Dendrokronologian laboratorion ajoituseloste 162:1-21. Joensuu 1999.

PAINETUT LÄHTEET

Finlands Sölskattsregister af år 1571. Utgivna af A. G. Fontell. Första Höftet: Egentliga Finlands Sölskattsregister. Finska Litteratus-Sällskapets Tryckeri, Helsingfors 1892.

KIRJALLISUUS

Albarella, Umberto 1999: 'The mystery of husbandry': medieval animals and the problem of integrating historical and archaeological evidence. *Antiquity* Volume 73, Number 282, December 1999, 867 – 875.

Baart, Jan, Wiard Krook, Ab Lagerweij, Nina Ockers, Hans van Regteren Altena, Tuuk Stam, Henk Stoepker, Gerard Stouthart ja Monika van der Zwan 1977: Opgravingen in Amsterdam, 20 jaar stadskernonderzoek. Dienst der Publieke werken/ Amsterdams Historisch Museum Afdeling Archeologie. Amsterdam 1977.

Eskelinen, Jouko ja Kari Franck 1999: Harrastajanahkurin käsikirja I. Kemi 1999.

Grew, Francis ja Margrethe de Neergaard 1994: Shoes and Pattens. Medieval Finds from Excavations in London: 2. London 1994.

Groenman-van Waateringe, Willy 1988: Leather from Medieval Svendborg. The Archaeology of Svendborg, Denmark No. 5. Odense University Press 1988.

Järfvert, Ernfrid 1981: Garvning. KLNM 5, 208 – 213.

Rahme, Lotta 1988: Garvning av hudar och skinn med traditionella metoder. Institutet för Förhistorisk Teknologi. Nr 11, Sverige 1988.

Schia, Erik 1977a: Skomaterialet fra "Mindets tomt". Helge I. Høeg & al: De arkeologiske utgravninger i Gamlebyen, Oslo. Bind I, Feltet "Mindets tomt". Stratigrafi, topografi, daterende funngrupper. Universitetsforlaget, Oslo Bergen Tromsø 1977, 121 – 252.

Schia, Erik 1977b: Sko som arkeologisk kildemateriale. Hikuin 3. Forlaget hikuin, Århus 1977, 303 – 324.

Schnack, Christiane 1992a: Die mittelalterlichen Schuhe aus Schleswig Ausgrabungen Schild 1971 – 1975. Ausgrabungen in Schleswig. Berichte und Studien 10. Neumünster 1992.

Schnack, Christiane 1992b: Schuhe und Schuhhandwerk. Marianne & Niklaus Flüeler

(red.): Stadtluft, Hirschebrei und Bettelmönch. Die Stadt um 1300. Landesdenkmalamt Baden-Württemberg und die Stadt Zürich. 1992, 424 – 427.

Schnack, Christiane 1998: Mittelalterliche Lederfunde aus Schleswig – Futterale, Riemen, Taschen und andere Objekte. Ausgrabungen Schild 1971 – 1975. Ausgrabungen in Schleswig. Berichte und Studien 13. Neumünster 1998.

Schneider, Richard C. 1972: Crafts of the North American Indians. A Craftman's Manual. Van Nostrand Reinhold Company, New York 1972.

Tammenoksa, U. J. 1926: Nahkurin käsikirja. WSOY, Porvoo 1926.

Visted, Kristoffer ja Hilma Stigum 1951: Vår gamle bondekultur. Bind I. J. W. Cappelens forlag. Oslo 1951.

Vons-Comis, Sandra Yolanda 1982: Das Leder von Lübeck, Grabung Heiligen-Geist-Hospital, koberg 9 – 11. Ursula Bracker-Wester (red.): Lübecker Schriften zur Archäologie und Kulturgeschichte. Vorgeschichte – Mittelalter – Neuzeit. Band 6. Amt für Vor- und Frühgeschichte (Bodendenkmalpflege) der Hansestadt Lübeck. Bonn 1982, 239 – 250.

Ågren Katarina ja Karin Lundholm 1984: Fårskinn. Beredning och sömnad enligt svensk folklig tradition. ICA bokförlag. Västerås 1984.

Sanna Jokela

Aboa Vetus & Ars Nova – museot
Itäinen rantakatu 4-6, 20700 Turku
sanna.jokela@utu.fi

⁹ Jokela 2002, 62.

¹⁰ Ks. Schia 1977b, 311; Jokela 2002, 58 – 59.

¹¹ Jokela 2002, 26 – 27. Lampaan, vuohen, hylkeen, sian ja hevosen esiintymisprosentit on ilmoitettu prosentteina koko nahka-aineistosta.

¹² Tammenoksa 1926 ja Haines 1981.

¹³ Suullinen tiedonanto.

¹⁴ Albarella 1999, 872.

¹⁵ Suullinen tiedonanto.

¹⁶ Ks. Finlands Söföskattsregister af år 1571.

¹⁷ KM95032:9875, ks. Jokela 2002, 83.

¹⁸ Tammenoksa 1926, 48 – 49.

¹⁹ Jan Baart & al 1977, 103.

²⁰ Schnack 1992a, 42, 50 – 51.

²¹ Jalkahoitaja Mervi Jakosen suullinen tiedonanto.

²² Vons-Comis 1982, 245.

²³ Groenman-van Waateringe 1988, 71-71.

²⁴ Schnack 1992b, 426.

²⁵ Grew ja de Neergaard 1994, 21

²⁶ Zerpe ja Fredriksson 1982, 218.

²⁷ Jan Baart & al 1977, 103.

²⁸ Groenman-van Waateringe 1988, 92, Fig 7.2.4, no. 5 ja 7; Groenman-van Waateringe 1988, 94, Fig 7.2.5 no. 14.

²⁹ Schnack 1992, 23 – 24; ks. myös Schnack 1998:20 Figs 8.2, 8.4.

³⁰ KM96001:4443 ja KM96001:4511.

³¹ Harjula 2004, 94.

³² Harjula 2004, 94 - 95.

¹ Aineistossa on yhteensä 18155 nahkajätepalaa ja 2191 esineen katkelmaa tai esinettä. Jokela 2002, 27.

² Minna Sartes, suullinen tiedonanto.

³ Zetterberg 1999, taulukot 1 ja 2.

⁴ Schneider 1972, 75.

⁵ Ågren ja Lundholm 1984, 61.

⁶ Joki-Tokola, suullinen tiedonanto; ks. Jokela 2002, 22.

⁷ ks. Eskelinen ja Franck 1999, 121; Rahme 1988, 12; Schia 1977a, 126; Visted ja Stigum 1951, 253 – 254.

⁸ Järfvert 1981, 209.

MOISIO – KARTANO – KIRKKO

Suurtalot ja kristinuskon juurtuminen varsinaiseen Suomeen

Georg Haggrén

Abstract:

Moisio – Manor – Church

Historians have usually thought that the first Finnish churches were a result of a common effort of the peasants. However, in those parishes in Finland Proper that were inhabited by the Finns already during the iron age a close connection between the early medieval churches and early manors can be found. Several of these manors were called Moisio. It seems that the leading and wealthiest peasants, the owners of the Moisio-estates, were innovators when Finland Proper was Christianized. Archaeologists and historians have recently traced a similar phenomenon also in several parts of Sweden.

Kuva 1. Lohjan myöhäiskeskiaikainen kivikirkko. Kuva G. Haggrén 2005.

Kuva 2. Lohjan kirkko, pappila ja Moision kartano muodostivat alueen maisemassa silmiinpistävän ryppään vielä 1700-luvun alussa. Huom. vasemmalla salmen takana Hiisi. Lohjan pitäjän kartta 1700-luvun alkupuolelta (KRA: Finska handritade kartor: portfölj 28 n 1, Lojo härad). Kuva G. Haggren 2004.

LOHJAN MOISIO JA PYHÄN
LAURIN KIRKKO

Lohja oli Uudenmaan keskiaikaisista pitäjistä ainoa, jossa suomenkielisellä väestöllä oli enemmistö. Väkeä sinne oli tullut sekä Hämeestä että Varsinais-Suomesta. Lohjan keskiaikaista maisemaa hallitsi Pyhän Laurin kirkko, josta vajaan kilometrin päässä sijaitsi pitäjän vanhin rälssin asumakartano, Metsäkartano eli Moisio. (Ylikangas 1973, 67-78.) Kylärajaja tarkastelemalla paljastuu Moisio keskeinen asema Lohjalla: sekä kirkko että Pappila on lohkottu kartanon maista. Tästä voidaan päätellä, että kartanolla on ollut keskeinen rooli kirkkoa perustettaessa. (Kuva 1, 2)

Perinteisen käsityksen mukaan suomalaiset seurakunnat ja kirkot ovat saaneet alkunsa hiippakunnan johdon organisoimana ja talonpoikien yhteisen ponnistelun tuloksena. Ennen näin tapahtunutta pitäjiä syntyi jo saattanut olla yksityiskirkkoja. (Ks. esim. Hiekkänen 2002a, 81-82.) Ajatus talonpoikien kollektiivisesta panoksesta kiteytyy eräissä Kauko Pirisen tutkimuksissa (esim. Pirinen 1955, 65-67).

Kirkon perustamisesta ja papin ylläpidosta pitäjäläisten yhteisin ponnisteluin säädettiin mm. Upplannin lain kirkokokaareissa 1290-luvulla sekä monissa muissa maakuntalaeissa (Pirinen 1955, 65-66). Käytännössä rakentaminen ei

välttämättä aina toteutunut näin. Esimerkiksi Martin Hansson on Smålandin osalta etenkin kivistä kirkkojen kohdalla havainnut monissa pitäjissä ristiriidan lain kirjaimen ja käytännön todellisuuden välillä. Osa Smålandin kirkkoista lienee rälssin jäsenten rakennuttamia. (Hansson 2001, 121-122.) Laki ja käytäntö eivät siis aina kohdanneet. Suomessa kirkkokaaressa säädetyllä tavalla tehtiin, kun esimerkiksi Juvan ja Akaan seurakunnat ja Espoon pappila perustettiin 1400-luvulla. (Hiekkanen 2003, 28.; FMU 4454.) Nämä esimerkit ovat kuitenkin ajalta sen jälkeen, kun kristillinen kirkko oli juurtunut lounaisimpaan Suomeen. Lohjalla ja monessa muussa varhaisessa pitäjässä tapahtumien kulku oli kenties toinen. Varhaisimpien kirkkojen perustamista ja niiden yhteyksiä kartanoihin tai suurtiloihin onkin syytä tarkastella erikseen.

Lohjan Moisioista käytettiin 1400-luvulla Metsäkartano-nimeä. Vanhin tieto Moisioista on itseään kutsuneesta kartanon isännästä on vasta vuodelta 1532. Tämän johdosta Eric Anthoni pitää Moisio-nimeä sekundaarisena. Kartanon nimi Moisio lienee kuitenkin paljon tätä vanhempi. Esimerkiksi Moisio myllystä on maininta jo vuodelta 1442. (Anthoni 1970, 366; BFH III 18; FMU 2479.)

Lohjan Moisio ei nimenä ole ainutlaatuinen, sillä Varsinais-Suomesta Moisioita löytyy kymmenkunta. Niiden taustalta useat tutkijat ovat hahmottaneet myöhäisrautakauden yhteiskunnallista historiaa. (esim. Oja 1966; Tallgren 1933; Salo 1998, 2000, 2003.) Moisioita ja niiden yhteyttä keskiaikaisiin kirkkoihin ei sen sijaan ole juuri käsitelty. Tarkastelu onkin syytä siirtää Lohjalta länteen, Varsinaiseen Suomeen. Myös muulta Suomesta, mm. Lempäälästä, Mikkelistä ja Porvoosta, tunnetaan Moisio-nimisiä paikkoja, mutta ne on rajattu tämän tarkastelun ulkopuolelle.

KÄSITYKSET MOISIOISTA

Hiisi ja Moisio-nimistö muodostaa Suomen nuoremman rautakauden ehkä mielenkiintoisimman nimisikermän – myös Lohjalla löytyy Moisio-läheisyydestä Hiisi. (Kuva 2.) A. M. Tallgren aloitti Hiisi ja Moisio-nimien tarkastelun klassisessa artikkelissaan vuonna 1933. Hän totesi, että eri pitäjissä on korkeintaan yksi Moisio-nimi ja yleensä vain yksi Hiisi-nimi tai Hiisi-nimien rypäs. Lisäksi Moisiot ja Hiidet keskittyivät vanhoihin asutuskeskuksiin. Tältä pohjalta Tallgren hahmotteli Varsinais-Suomesta ”pakanauden” ajan lopulla organisoituneita pitäjänomaisia yhteisöjä, muinaispitäjiä. (Tallgren 1933.) Viime aikoina Hiisi ja Moisio -nimiparia on käsitelty erityisesti Unto Salo. Molemmat nimet sijaitsevat paikannimistössä usein lähellä toisiaan, minkä vuoksi myös hän toteaa niiden indikoivan muinaissuomalaisen kulttipaikkoja ja varhaista pitäjäorganisaatiota. (Salo 1998, 2003; Tallgren 1933.) Monet tutkijat ovat hylänneet ajatuksen muinaispitäjistä (esim. Pirinen 1991, 154-155), mutta asian selvittäminen voisi yhä olla erillisen tutkimuksen arvoinen. Kysymys rajataan kuitenkin tämän artikkelin ulkopuolelle.

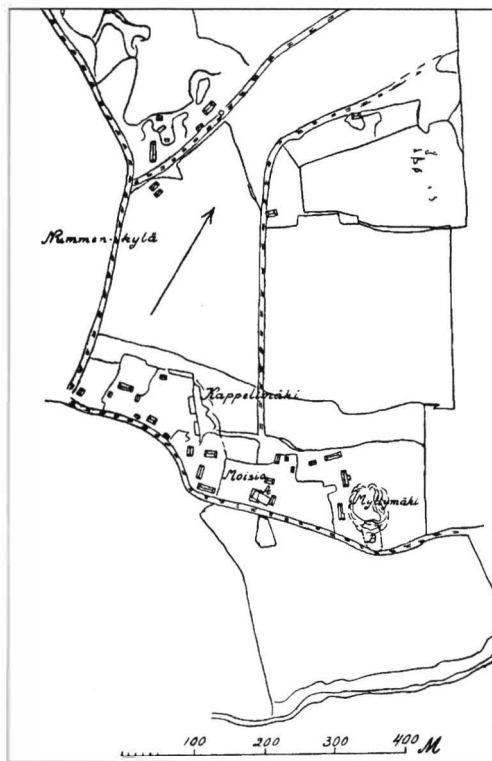
Moisio tarkoittaa hämäläismurteissa aidattua peltoa, mutta Varsinais-Suomesta sanaa ei ole käytetty. Virossa moisio on puolestaan yleinen nimitys kartanolle ja Tallgren toteaa, että sillä tarkoitettaneen alueen tärkeintä taloa. Tallgreniin nojaten Unto Salo on todennut, että Varsinais-Suomessa Moisioilla on täytynyt olla suurtilaan viittaava merkitys. (Salo 1998, 52-53; *ibid.* 2003, 71; Tallgren 1933, 326-329.) Eric Anthoni on suhtautunut epäilevästi Moisioiden suurtiloihin viittaavaan merkitykseen ja ylipäänsä suomalaisperäiseen rautakauden ja keskiajan taitteen ylhäisöön. Hän pitää kuitenkin myöhäiskeskiajan

arkistolähteissä, jotka eivät yksin mahdollista kysymyksen riittävää tarkastelua. (Anthoni 1970, 23-24, 48-50.)

NOUSIAISTEN MOISIO

Moisio-nimisten paikkojen tarkastelussa keskeisimmäksi on noussut Suomen varhaisimman hiippakuntakeskuksen tuntumassa sijainnut Nousiaisten Moisio. Sieltä paljastui vuonna 1920 varhaiskeskiaikaisen kirkon jäännöksiä ja siihen liittyviä hautauksia. Kirkossa on ollut monumentaalihauta, johon kuuluneeseen trapetsoidin muotoiseen kalkkikivestä veistettyyn kansilaataan Elias Brenner oli jo vuonna 1671 kiinnittänyt huomiota. Vuoden 1920 tutkimuksia johtanut Juhani Rinne ajoitti hautapaaden 1000-1100-luvulle, mutta nyttemmin on epäilty, että se saattaa olla vasta 1200-luvulta. Joka tapauksessa se on vanhimpia Suomesta tunnettuja hautalaattoja. Rinne päätteli, että kyseessä oli piispa Henrikin hauta, mutta Unto Salon mukaan vainaja on ollut maallikko. Ylhäiseen vainajaan viittaavat myös hautapaaden kaksi epäselvää vaakunakuviota, jotka Salon mukaan julistavat Moisioin suvun asemaa. (Rinne 1932, 56-72; Salo 1998, 23-31.) (Kuva 3,4.)

Salo lienee oikeassa, sillä Nousiaisten Moisiossa on jo ennen kirkon rakennusaikaa ja 1200-lukua ollut ylhäisiä asukkaita. Kirkosta noin 150 m itään sijaitsee Moisioin Myllymäen kalmisto, jossa Helmer Salmo suoritti 1930-luvulla mitattavia kaivauksia. Paikalla on tehty hautauksia ainakin 1050-luvulta 1100-luvun viimeiselle kolmannekselle. Kalmiston mielenkiintoisimpia löytöjä ovat kahden ns. normannikilven kupurat, joista ainakin toinen on ollut kullattu. Muutkin löydöt viittaavat siihen, että Moisiossa on jo rautakauden lopulla ollut suomalaisittain varakkaita asukkaita. (Salo 1998, 38-48; Leppäaho 1937.)

Kuva 3. Nousiaisten Moisio Juhani Rinteen yleiskartan mukaan (Rinne 1932).

Nousiaisten Moisio sijaitsee Nummen ja Santamalan suurten kylien välissä. Nummella oli 1500-luvun puolivälissä 5 maallisen rälssin omistamaa tilaa ja 13 talonpoikaistaloa. Santamalan 15 taloa olivat talonpoikien perintömaata. (Anthoni 1970, 336.; Suomen asutus 1560-luvulla, 25.) Moisio, joka 1500-luvulla tunnettiin myös nimillä Juris ja Pappila, oli keskiajalla siirtynyt Turun piispalle. Tilan kylvö oli 1500-luvulla varsin suuri eli noin neljä puntaa. Se oli kaksin- tai kolminkertainen verrattuna useimpiin muihin piispan lampuoteihin. (Anthoni 1949, 125-127.; Läntinen 1978, 142.)

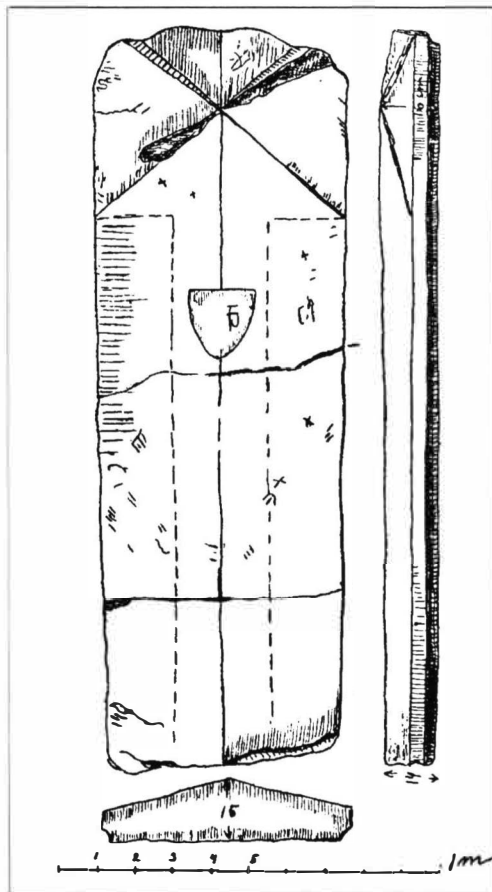
KOLME MOISIOTA KIRKON KUPEESSA

Nousiaisten tapaan Mynämäellä ja Paimiossa kirkolla ja Moisioin talolla on

välitön yhteys, Liedossakin ne sijaitsevat toistensa tuntumassa. Nousiaisista noin 10 km luoteeseen on Mynämäen keskiaikainen kivikirkko, joka sijaitsee Pappilan kylän mailla. Pappila on selvästi erotettu kirkon pohjoispuolella sijaitsevan Nihattulan kylän maista. Peruskartasta selviää, että Pappilan ja Nihattulan peltoalueet, niityt ja metsät muodostavat yhdessä selvärajaisen kokonaisuuden.

Nihattula oli keskiajan lopulla ison verokunnan keskus. Kylässä oli tuolloin kuusi talonpoikaistaloa. (KA 484a s. 14v, 16). Lisäksi kylään kuului aivan kirkon vieressä ("strax wedh Virmo kyrkia") sijainnut Moisio-niminen vanha kruununtila, jonka kuningas Kustaa Vaasa vaihtoi 1500-luvun alkupuolella Ivar Flemingille. Tieto Moision maanluonnosta ei ole yksiselitteinen, sillä sitä kutsutaan samassa asiakirjassa myös rälssitilaksi. (IF s. 85) Moision sijainti Nihattulan kylätontin eteläosassa täsmentyy maanmittari Olof Mörtin vuonna 1694 laatimasta kartasta. (Kuva 5.) Se paljastaa, että Moision pellot painottuvat kirkon ja pappilan maiden vastaiselle rajalle (KA: MMA: Karta över Nihattula och Lanckis A2 19.) Moisio on ollut muusta kylästä erottuva suuri tila.

Liedossa Moisiota pidetään perimätiedon mukaan pitäjän vanhimpana talona. Yhdessä Hiiden kylän kanssa Moisio muodostaa selvän parin. Kylät sijaitsevat vierekkäin Aurajoen pohjoisrannalla 3-4 km Liedon Vanhalinnasta ylävirtaan. Nämä kolme kylää olivat keskiajalla Turun piispan hallussa. Vähemmälle huomiolle on jäänyt se, että suoraan Moisiota vastapäätä joen itärannalla sijaitsevat Liedon Pappila ja keskiaikainen kivikirkko. Piispalla oli Moiossa kaksi lampuotitilaa ja Mäenpääbölen uudistila. Yhteensä lampuodit vastasivat vuonna 1559 36 ½ pannin eli runsaan kuuden punnan kylvöön yltävistä viljelyksistä. (Anthoni 1949, 122; Läntinen 1978, 125.)

Kuva 4. Nousiaisten Moisiosta löytynyt varhaiskeskiaikainen hautapaasi (Rinne 1932).

Paimion Moisiosta on tieto huhtikuulta 1385, jolloin Lars Djäkn osti sukulaiseltaan, Katarina av Moision jälkeläisiltä tämän asumakartanon (REA 257). Samainen Lars Djäkn lahjoitti tilan pyhän Henrikin prebendalle. Asiaa käsiteltiin kuninkaan oikaisukäräjillä vuonna 1405, koska kuningas oli lahjoituksen vuoksi menettänyt verotuloja (FMU 1213). Vajaa 20 vuotta myöhemmin Eskil Fincke av Moisio vahvisti Hattulan kirkkoherrana toimineen isänsä edesmenneen veljen tekemän lahjoituksen. Kuten edellä kävi ilmi, herra Lars oli luovuttanut Paimion kirkon vieressä ("naest Pemara kirko") sijainneen Moision Turun tuomiokirkolle. Hän oli kuitenkin toiminut Eskil Fincken tietämättä, minkä vuoksi Finckellä jäl-

Kuva 5. Mynämäen Nihattula Olof Mörtin kartassa vuodelta 1694. Kartan alaosassa Mynämäen kirkko ja pappila. Moision pellot on rajattu erikseen (nr. 19, 20, 21). (http://www.funet.fi/pub/sci/geo/carto/vanhatkartat/maakirjakartat/medres/a2/a2_19.jpg)

keläisineen säilyi Henrikin prebendalle maksettua vuotuista korvausta vastaan oikeus asua Moisiossa. (REA 423). Myös Paimion Moisio oli alkujaan suurtalo tai rälssin asumakartano. Moision kylä jää Paimion Pappilan ja Räpälässä sijainneen vanhimman kirkon maiden väliin. (Räpälän kirkosta ks. Riska 1964, 118-119.)

MUUT VARSINAIS-SUOMEN MOISIOT

Varsinaisen Varsinais-Suomen alueelta tunnetaan viisi muutakin Moisiota. Niistä kaksi lienee myöhäisiä asutusnimiä, sillä sekä Uudenkirkon Sundholman että Kaa-

rinan Hulkkisten Moisiot tunnetaan vasta 1700-1800-luvun asiakirjoista. Erityisesti Sundholman Moision kohdalla on syytä korostaa, että se sijaitsee kaukana kylän ja kartanon vanhoilta viljelysmailta ja tarkoittanee alkujaan metsän keskellä ollutta peltoa vailla yhteyttä keskiaikaiseen saatikka rautakautiseen asutukseen. (vrt. Tallgren 1933, 322, 324.) Maarian Moisio on puolestaan erotettu Saramäen kylästä, mutta se sijaitsee usean kilometrin päässä kirkosta. Sen sijaan Piikkiön ja Uskelan Moisiot ovat keskiaikaisia kyliä, jotka sijaitsevat pitäjän kirkon läheisyydessä ja niitä on syytä tarkastella erikseen.

Piikkiön kirkon ympäristössä kylien omistukset ovat pirstaleisia. Kylistä monet kuuluivat Turun piispanpöydälle, mikä selittyy sillä, että Kuusiston saari piispanlinnoineen sijaitsee salmen takana vastapäätä kirkkoa. Osasta piispantiloja tiedetään, kuinka ne ovat 1300-1400-lukujen kuluessa siirtyneet kirkon haltuun, mutta osan kuten Moision historia jää hämärään. Viime mainituista monet ovat piispantiloista vanhimpia. (Anthoni 1949, 87-88; Läntinen 1978, 118-124.) Moision kylä sijaitsee Hepojoen eteläpuolella noin kilometrin päässä kirkosta. Joen pohjoispuolella olevat kirkon ja Pappilan maat on erotettu Koroisten rälssikylän alueesta. Vaikka Moisio sijaitsee lähellä kirkkoa, ei sen ja kirkon välille voida hahmottaa yhteistä omistushistoriaa.

Uskelan eli nykyisen Salon Moisio sijaitsee Uskelanjoen alajuoksulla pari kilometriä Uskelan Pappilasta ja vanhalla kirkkomailta lounaaseen. Kuten Piikkiössä pitäjänkirkon ja Moision väliltä ei ole hahmotettavissa viitteitä entisistä omistusyhteyksistä. Uskelassa Moision eteläpuolella on kuitenkin joukko rälssikylä ja niiden takana vain kilometrin päässä keskiaikaisen Pyhän Annan kivistä muuratun kappelin paikka. Kappeli tunnetaan 1400- ja 1500-lukujen vaihteesta, mutta paikalla on saattanut olla kirkkorakennus jo tuntuvasti aiemmin. Sekä Moisio että kappelin ja Moision väliin jäävät Anisten ja Mököisten kylät muodostivat keskiajalla Turun piispalle kuuluneen yhtenäisen tiluskokonaisuuden. Aarre Läntinen epäilee perustellusti, että Moisio olisi piispa Bengtin vuonna 1323 vaihtokaupalla saama Salon kartano ("curiam suam in Salw"). Moision $4\frac{1}{2}$ punnan kylvön suuruiset pellot olivat lampuotien viljelyksessä. (REA 40; Anthoni 1949, 122; Läntinen 1978, 135-136; Riska 1966, 17-18.) Pyhän Annan kappelin eteläpuolella on lisää rälssin omistuksessa olevia kylä kuten myös Fulkkilan ja Pahkavuoren kartanot. (Anthoni 1970, 330-331;

Suomen asutus 1560-luvulla, 63-65.)

Jo Jussi-Pekka Taavitsainen on kiinnittänyt huomiota Uskelan Moision mailta löytyneeseen Pohjolassa harvinaiseen Ranskan Limogesissa valmistettuun ihmishahmoiseen emaliapplikaatioon. Hänen mukaansa tämä irtolöytö on todennäköisesti peräisin alttari- tai kulkuerististä ja ajoittuu 1200-luvun jälkipuoliskolle. Löydölle tunnetaan Suomesta vain yksi vastine – Ruskon kirkon alttari- tai kulkuekrusifiksi, mutta Ruotsista niitä on jo toista sataa. (Taavitsainen 1987.) Moision emaliapplikaatio on mahdollisesti kuulunut varhaiskeskiaikaisen kirkon inventaarioon.

ALA-SATAKUNNAN MOISIOT

Nykyisen Varsinais-Suomen ulkopuolelta, mutta asutushistoriallisesti siihen läheisesti kuuluvasta Ala-Satakunnan eteläosasta löytyy pari keskiaikaisperäistä Moisiota. Eurajoen Irijanteen neljänneskunnan samannimisessä keskuskylässä sijaitsi 1500-luvun puolivälissä Moisio-niminen talo. Se on jo kauan sitten kadonnut elävästä paikannimistöstä, minkä vuoksi sitä ei ole mainittu Moisio-nimiä käsittelevässä kirjallisuudessa. Nimi oli käytössä vielä vuonna 1550, kun Moision perillisten oikeus Moisionluotoa ja Pihlavanluotoa ympäröiviin kalavesiin vahvistettiin käräjillä. Tuomio noudatti laamanni Knut Erikssonin ja kihlakunnantuomari Peder Svärдин 1460-luvulla tekemää päätöstä. Irijanteen kylässä oli 1500-luvun puolivälissä 14 taloa, joista neljä suurta tai vähintään keskikokoista tilaa oli Moision perillisten hallussa. Tästä päätellen alkuperäinen Moision tila on ollut sangen suuri. (Suvanto 2004, 1838-1842.) Alkuperäisen suurtilan jakaminen lienee köyhdyttänyt Moision isännät. Useaan osaan jakautuneen kartanon isännillä ei enää ollut varoja ratsun varustamiseen, minkä

vuoksi he menettivät rälssioikeutensa. Tällaisesta kehityksestä tarjoa hyvän esimerkin Vehmaan Palkkisten kartano. (Haggrén 2004, 10-11.)

Eurajoella oli Kirkonkylän ohella keskiaikaisperäinen kirkko myös Irjanteen kylässä. Kirkko oli raunioitunut jo varhain, mutta siihen liittynyt hautausmaa on merkitty vielä Claes Tottin Irjanteelle perustaman kartanon tonttimaasta laadittuun karttaan. (NM: Granhamarsamlingen 329: Sjundby gård i Eufraåminne socken; Heino 1987, 375-376.) Myös Eurajoella Moisiolla ja pitäjän vanhalla kirkolla on ollut tiivis yhteys.

Vanhan perimätiedon mukaan myös toisaalla Ala-Satakunnassa eli Säkylän Moision talon mailla ja rautakautisella kalmistoalueella on ammuin sijainnut kirkko. (Nurminen 1970, 35-36; Salo 2000, 147.) Suursäkylän kylässä oli ainakin 1400-luvun alussa Jusse Jönssoninimisen rälssimiehen kartano. (REA 388; Anthoni 1970, 350.)

KIRKON JA KARTANOIDEN SUHDE MUISSA PITÄJISSÄ

Lähes kaikilla Moisioilla on ilmeinen yhteys läheiseen kirkkoon. Moisioiden osalta vaikuttaakin todennäköiseltä, että varhaisten suurtilojen tai rälssin asumakartanoiden omistajilla on ollut keskeinen rooli, kun paikalle on perustettu kirkko. Onkin syytä tarkastella, löytyykö muista Varsinais-Suomen suomalaisasutuksen piiriin kuuluvista pitäjistä kirkkojen ja rälssin asumakartanoiden tai muiden varhaisten suurtilojen välistä yhteyttä.

Rautakautisen asutuksen piiriin kuuluvat Etelä-Suomessa Liedon, Piikkiön, Paimion ja Uskelan ohella Kaarinan eli Nummen, Sauvon, Halikon ja Perniön

Kuva 6. Paimion Räpälä, Moisiola, Nakolinna ja Pappila. (Suomen taloudellinen kartta II:4 Salo, 1929)

pitäjät. Pohjois-Suomessa olivat Nousiainen ja Mynämäen ohella vastaavasti Maaria, Raisio, Rusko ja Masku sekä Vakka-Suomen Lappi (Rauma), Laitila, Uusikirkko ja Vehmaa. Ala-Satakunnan puolelta joukkoa voidaan vielä jatkaa Pyhäjärven ympärillä sijaitsevilla Euralla, Köyliöllä, Säkylällä ja Yläneellä.

Kaarinan ja Maarian kirkot sijaitsivat aivan Koroisten piispankartanon tuntumassa. Kaarinan kirkko ja pappila jäivät Kairisten ja Nummen kylien väliin. Niistä Kairinen oli 1300-luvun alussa Skälgesuvulle kuulunut rälssimaata, Nummesta osa oli kirkon ja osa talonpoikien omaa. (Anthoni 1970, 328-329; Suomen asutus 1560-luvulla, 42-44.) Maarian kirkko jää puolestaan Rantämäen kylän sisään. Rantämäki oli kirkon hallussa jo vuonna 1303, jolloin osa siitä luovutettiin erälle Olaville vastineeksi kirkon Korosista saamista maista. (REA 19.) Piispan runsaat omistukset Koroisten ympäristössä vaikeuttavat alueen vanhimman maanomistuksen hahmottamista.

Sauvon Kirkonkylässä oli keskiajan lopulla perintötilojen ohella kaksi kirkon tilaa ja köyhtymisen vuoksi rälssin ulkopuolelle pudonneena pidetyn Olof Kavaltin talo. (Anthoni 1970, 326; Luoto & Alifrosti s.a., 350-351). Mahdollisesti viime mainitut ovat jääne varhaisesta suurtalosta. Halikossa sen sijaan näkyy vielä nykyisessäkin maisemassa kirkon ja Joensuun kartanon välinen yhteys. Kirkko on viimeistään 1600-luvulla talletetun perimätiedon mukaan perustettu Joensuun kartanon rälssimaalle. Tähän perustuen kartanon omistajat vaativat 1690-luvulla patronaattioikeutensa eli kirkkoherran nimittämisoikeutensa säilyttämistä. Varhaisin maininta Joensuusta eli Åminnesta on vuodelta 1352. On syytä lisäksi muistaa, että Joensuun mailta löytynyt 1000-luvulle tai 1100-luvun alkupuolelle ajoittuva hopea-aarre, joka sisälsi mm. krusifiksin, kaksi enkolpioristiä ja pyhäinjäännösrasian, on Suomen merkittävimpiä yksittäisiä kristillistymiseen liittyviä löytöjä. (REA 150; Hirviluoto & Pitkänen 1992, 166-168; Purhonen 1998, 59-69, 87-97, 113.)

Edellä mainitussa vuoden 1352 asiakirjassa oli Petrus de Åminnen ohella todistajien joukossa Olaus de Yliskylä. Hänet voidaan sijoittaa samannimiseen Perniön pitäjän pohjoisosassa sijainneeseen kartanoon. Kartanon vieressä Perniönjoen itärannalla on yhä Yliskylän kirkko. Paikkaa pidetään Perniön vanhimpana kirkonpaikkana, mutta mm. Veikko Litzenin mukaan Yliskylä ja Perniö muodostivat sydänkeskiajalla kumpikin oman pitäjänsä. (REA 150; Litzen 1980, 150-152; Riska & Sinisalo 1968, 10) On hyvin mahdollista, että Perniön pitäjän kirkko on siirretty etelään varhain keskiajalla, jolloin Yliskylään olisi jäänyt vain saarnahuone (Riska & Sinisalo 1968, 10). Vanhin maininta sekä Yliskylän isännistä että Perniön kirkosta on vuodelta 1330. Kirkon osalta tämän maininnan katsotaan tarkoittavan nykyisen kirkon pai-

kalla ollutta kirkkoa. (REA 55, 56; Riska & Sinisalo 1968, 10.) Perniön kirkko sijaitsee laajassa Pappilan kylässä, jonka vanhat rajat tarkistettiin vuonna 1460.¹ Kirkon maat on mahdollisesti alkujaan erotettu niiden vieressä sijainneesta keskiaikaisesta Asteljoen kartanosta. (Anthoni 1970, 310.) Yliskylässä kartanon ja kirkon yhteys on selvä, Perniön kirkolla se jää hypoteettiseksi.

Varsinais-Suomen pohjoisosassa Ruskon vanhimman kirkon on oletettu sijainneen Märttelässä. Osa kylästä on vanhaa rälssiä ja mm. piispa Maunu I (1291-1308) oli sieltä kotoisin. Piispa lienee suurtalon – ennen vuotta 1280 ei voida puhua rälssin asumakartanosta – poikia. Tuskin muilla on 1200-luvun Suomessa ollut mahdollisuuksia opintielle ja sitä kautta aina piispanistuimelle asti. (Riska 1961, 176-177; Oja 1960, 46; Paalasmaa 1932, 126, 143-144.) Märttelän ympäristön nimistö muistuttaa monia Moisoita siinä, että lähinaapurissa eli Hiidenvainion kylässä on rautakautisia kalmistoja ja runsas Hiisi-nimien keskittymä. Märttelästä noin kolme kilometriä etelään sijaitseva keskiaikainen kivikirkko on Ruskon Kirkonkylän mailla. Kirkonkylä oli keskiajan lopulla kokonaan talonpoikaista veromaata.

Maskun kirkkoa ja Pappilaa ympäröi kolme suurta kylää: Kankaisten kartano sekä Humikkalan ja Kurittulan isot lähes pelkästään talonpoikaisesta veromaasta koostuneet kylät. Ilmeisesti kirkon ja pappilan maat on erotettu Humikkalasta, mutta matkaa kirkolta Kankaisiin on vain 700 m. (Ks. Nissinaho 2002.)

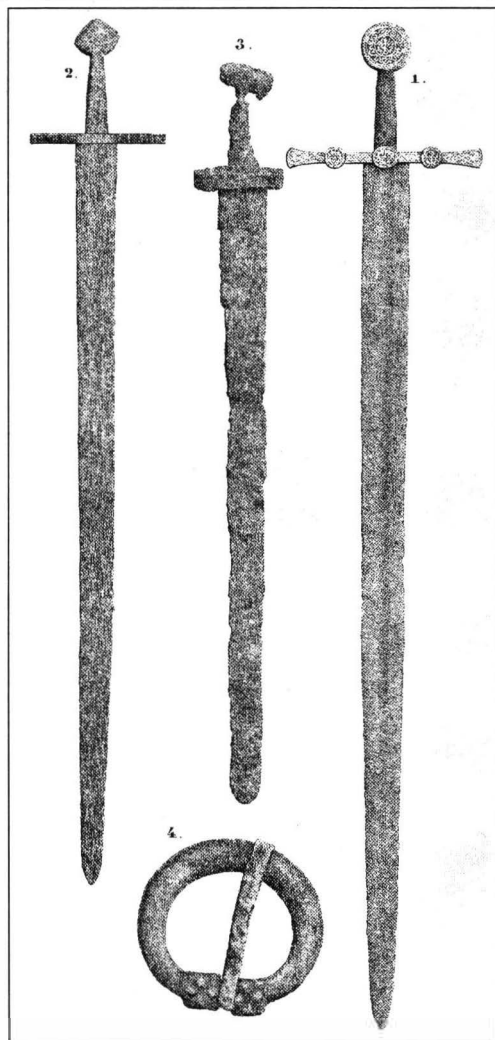
Vakka-Suomessa Vehmaalta, Kalannista ja Laitilasta tunnetaan useita kirkonpaikkoja. (vrt. Rinne 1932, 115-127; Salo 2003, 80-84; Taivainen 2002.) Ne keskittyvät pääosin veromaalle, mutta niiden selvittäminen vaatisi oman tutkimuksensa. Laitilan osalta voidaan tosin

todeta, että pitäjän kirkko ja pappila liittyvät Garp-suvun asuinkartanon Hartikkalan maihin. Hartikkalan eli Storgårdin historiaa tunnetaan vuodesta 1420, mutta kartano lienee tätä huomattavasti vanhempi. Ivar Fleming mainitsee 1480-luvun lopulla kuolleen laamanni Hartvig Jakobsson Garpin nykyisen kirkon rakennuttajaksi. Tämä ei välttämättä tarkoita koko kirkon rakentamista vaan mahdollisesti kuorin rakentamista tai seinämaalausten teettämistä. (IF s. 6; Ahlström-Taavitsainen 1984, 48-49; Anthoni 1970, 333.)

Euran Lähteenoja oli 1400-luvun alussa Lasse Finnen asuinkartano. (FMU 2488; Anthoni 1970, 350) Euran kirkko on Lähteenojalta muutaman kilometrin etelään eikä niiden väliltä voi hahmottaa selvää yhteyttä. Tämä ei tarkoita sitä, ettei Euran kirkon lähiympäristössä olisi ollut varhaista suurtilaa. Euran kirkon pohjoispuolella sijaitsee nimittäin Pappila ja Pappilanmäki. Sieltä on jo 1800-luvun alkupuolella löytynyt Suomen hienoimpiin kuuluva ristiretkiaikainen loistomiekka (Ks. Ignatus 1871). Näin näyttää siltä, että myös Euran kirkkoon ja pappilaan voidaan liittää varhainen suurtalo. (Kuva 7.)

Syyskuussa 1392 kokoontui Köyliön, Säkylän ja Yläneen väki pitäjänkäräjille Säkylään. Kaikki kolme olivat tuolloin kärjäkuntia ja kirkkopitäjiä tai vähintään kappeliseurakuntia. (REA 274; Leinberg 1906, 22, 38-39.) Kaikista kolmesta löytyy sekä varhainen rälssin asumakartano että sen tuntumassa ollut kirkko tai kappeli. Niistä Säkylä ja Köyliö olivat 1400-luvulla Euran kappeleita.

Yläneen kartano sijaitsee Satakunnan ja Varsinais-Suomen rajan tuntumassa. Kartanon historia alkaa pilkottaa vuonna 1381. Kolme vuosisataa myöhemmin tehdyn muistiinpanon mukaan kartano laskettiin jo tuolloin ollut vanhaan rälss-

Kuva 7. Euran Pappilanmäestä 1800-luvun puolivälissä talletettuja myöhäisrautakautisia esineitä. Oikealla ristiretkiaikainen loistomiekka (Ignatius 1871, taulu 1).

siin. (FMU 904.) Aivan Yläneen kartanon läheisyydessä on Kappelniitty, jota pidetään keskiaikaisena kirkonpaikkana. (Anthoni 1970, 338-339; Ylönen 1969, 169-190; Päivi Kankkunen pers. comm.)

Lopuksi on syytä siirtyä Köyliönjärven saarella sijaitsevaan Köyliönkartanoon, joka on jo hyvin varhain joutunut kirkon haltuun. Tämä selittyy piispa Henrikiin liittyvällä traditiolla, jonka mukaan talonpoika Lalli surmasi hänet Köy-

liönjärven jäällä. Saarella oli keskiajalla Turun piispaalle kuulunut kartano ja aivan sen vieressä kappelikirkko. Paikalla sijaitsevassa nykyisessä kirkossa on yhä hautakivi vuodelta 1378. (Granit 1927-1929.) Myös Köyliönsaarelta on löytynyt ristiretkiaikaan ajoittuva loistoase. Se on komeimpia Suomesta tunnettuja hopeakoristeisia sotakirveitä. Läheinen vastine sille löytyy Maskun kirkon kupeesta Humikkalan kalmistolöytöjen joukosta. (Cleve 1978, 168-170.) Köyliössä varhaiskeskiaikaisen suurtilan ja kirkon yhteys on selvempi kuin missään muualla ehkä Nousiaisten Moisiota lukuun ottamatta. Molemmat paikat ovat keskeisiä myös piispa Henrikiin liittyvässä traditiossa. Sen mukaan piispa sai surmansa vieraillessaan Köyliönkartanossa, ja Nousiaisiin pysähtyi puolestaan piispan ruumista kuljettanut härkäpari. (vrt. Oja 1977, 35-53; Salo 1998, 32-33)

Edellä esitetyn perusteella näyttää siltä, että rautakauden lopun Varsinais-Suomen suomalaisen asutuksen alueella vain harva kirkko on alkujaan rakennettutavallisten talonpoikien maalle. Tällaisia näyttävät olevan Raision ja Uskelan pitäjien emäkirkot sekä Liedon Sauvalan Ristinpellon kappelinpaikka. Sama koskee Nousiaisten kirkkoa, mutta piispa Henrikin hautakirkkona se on syytä erottaa muista. Lähes kaikkialla muualla kirkkoilla on läheinen yhteys kartanoon tai varhaiseen suurtilaan.

Jopa Raision nykyisessä kirkossa on viitteitä suurtalosta, sillä siellä on säilynyt kaksi 1200-luvulle tai jopa vanhemmaksi ajoitettua hautakiveä. Niiden on tosin epäilty alkujaan sijainneen Ihalassa, jossa tiedetään keskiajalla olleen kappelin. Myös Ihalassa on tiettävästi ollut vain veromaata. (Lilius, Nikula & Riska 1972, 90, 123-124.) Raision kirkon vanhimmat hautapaadet kertovat vauraista vainajista. Ne lienee pystytetty varhaiskeskiaikaisen suurtilon isäntävään muistoksi.

KARTANOT, KIRKOT JA RAUTAKAUDEN ASUTUS

Varsinais-Suomen mantereen rautakautisen asutuksen piiriin kuuluneista suomalaispitäjistä ainakin Mynämäeltä, Nousiaisista, Liedosta ja Paimiosta voidaan osoittaa varhaisen kirkon vierestä Moisio-niminen suurtila, jonka maille kirkko on todennäköisesti perustettu. Samankaltainen Moisio ja kirkon yhteys löytyy myös läntisen Uudenmaan Lohjalta ja Ala-Satakunnan Eurajoelta sekä mahdollisesti myös Säkylästä. Uskelan Moisio naapurista löytyy keskiaikainen kappeli, joka sijaitsee rälssiomistusten keskellä. Piikkiössä kirkko sijaitsee lähellä Moisio kylää, mutta yhteistä menneisyyttä niille ei voi hahmottaa. Lähes kaikissa näissä pitäjissä emäkirkko sijaitsee keskiaikaisella rälssimaalla. Osassa näistä Moisioista kyse on jo varhaiskeskiaikaisesta kirkon omistuksesta, osassa voidaan osoittaa, että kirkon maat on erotettu naapurissa sijaitsevasta suurtilasta. Maarian Moisio viittaa puolestaan siihen, että Moisioita ei aina voida liittää kirkkoon. Onkin todennäköistä, että lähes kaikissa edellä mainituissa Moisioissa paikalla on alun perin ollut suurtila, jonka asukkaat ovat varhain perustaneet mailleen saarnahuoneen. Sama koskee muita edellä käsiteltyjä pitäjiä, joista hahmottuu suurtilon ja kirkon välinen yhteys.

Suurtilojen ikää tarkasteltaessa on syytä selvittää löytyykö niiden mailta viikinki- tai ristiretkiaikaan ajoittuvia muinaisjäänneksiä. Edellä on jo eräiden kartanoiden kohdalla noussut esiin yhteys rautakautiseen asutukseen. Tätä listaa on helppo jatkaa. Perniön Yliskylässä on tunnettu ristiretkiaikainen ruumiskalmisto. Halikon kirkon ympäristössä on myöhäisrautakautisia muinaisjäänneksiä ja lähellä ovat myös Rikalan ruumiskalmisto ja linnavuori (Hirviluoto & Pitkänen 1992, 67). Halikon Joensuusta

on vuosina 2003-2004 löytynyt varhais-keskiaikaista löytöaineistoa. (Kari Uotila, pers. comm.) Sauvon Kirkonkylässä ja Pappilan mailla on viikinkiajalle ulottuvia kalmistoja (Luoto & Alifrosti 1990, 54-57). Paimion Moisio vieressä on Nakolinnan linnavuori ja samanniminen kylä, jonka maat kietoutuvat Moisio, Räpälän ja Pappilan omistusten lomaan. Piikkiössä ja Liedossa Moisioiden mailla on nuoremman rautakauden kalmisto. Myös Maarian Saramäessä, jonka neljästä keskiaikaisesta talosta Moisio oli suurin, on aina ristiretkiajalle asti ulottuvia rautakautisia hautauksia (Tallgren 1933, 321, 329). Uskelan Moisiota vastapäätä joen länsipuolella on Isokylän tunnettu muinaisjäännösalue, emäkirkolta on talletettu rautakauden lopun koruja, Pyhän Annan kappelin läheisyydestä nykyisen sairaalan alueelta on löytynyt hieno viikinkiaikainen tuontimiekka ja Pahkavuoresta keihäänkärkiä (Hirviluoto 1991, 168-171, 175-177). Ruskon Merttelässä on rautakautisia kalmistoja. Maskun Humikkala on kuulu ristiretkiaikaisesta kalmistostaan. Aivan Mynämäen kirkon pohjoispuolella eli kirkon ja Moisio välissä on ainakin viikinkiajalle asti käytössä ollut kalmisto. (Vuorinen 1994, 17-18). Laitilan kirkonkylästä löytyy myöhäisrautakautinen kalmisto ja jopa kirkosta on ristiretkiajan koruja (Salo 2003, 52). Säskylän Moisiossa on rautakautinen kalmisto. Yläneen Kappelniityn vieressä on Anivehmaanmäen rautakautinen ruumiskalmisto. Myös Euran Pappilamäellä on ristiretkiaikainen kalmisto. Köyliön Köyliönsaaren ruumishautaukset ulottuvat ristiretkiaikaan. Myös Nousiaisten Moisio on tunnettu rikkaasta ristiretkiaikaisista kalmistosta. (Ks. esim. Purhonen 1998, 238-259.)

Lähes kaikkien edellä käsiteltyjen keskiaikaisten kirkkojen ja suurtilojen lähiympäristöstä, saman kylän mailta tunnetaan myöhäisrautakautisia muinaisjäännöksiä. Lohja on joukossa poikkeus, mutta sitä-

kin pidetään rautakauden ja keskiajan taitteessa läntiselle Uudellemaalle vakiintuneen suomalaisasutuksen keskuksena. Voidaankin pitää ilmeisenä, että Moisioiden juuret ulottuvat rautakauteen. On jopa todennäköistä, että niin Moisiot kuin mahdollisesti muutkin edellä esitellyt kartanot ovat alkujaan rautakautisia suurtiloja. Tämä viittaa siihen, että samojen suurtilojen asukkailla on ollut keskeinen rooli kristinuskon levittäjinä ja varhaisten kirkkojen rakennuttajina.

TALOKIRKOSTA PITÄJÄNKIRKOKSI?

Ruotsalaisessa tutkimuksessa on viime aikoina korostettu, että huomattava osa keskiaikaisista kirkkoista on perustettu varhaisen suurtilan tai kartanon läheisyyteen. Monesti kirkon paikka on löytynyt kartanon mailta, mutta yhteys on hämartynt, kun kartanokeskus on myöhemmin siirretty toisaalle – tai vaipunut lampuotikyläksi. Ruotsissa arkeologit kiinnittivät huomiota tähän ilmiöön 1980-luvulla keskiaikaisen Tanskan alueella Skånessa (Anglert 1989, 224-239; *ibid.* 1995). Saman on todettu pätevän monissa Smålandin, Upplandin, Västergötlandin ja Östergötlandin pitäjissä (Hansson 2001, 117-122; Redin 1988; Rahmqvist 1996, 157-158, 199-201, 221-222, 239-240, 244-247, 251-256, 262-268, 298-299. Ks. myös Hagerman 1997, 243-278.).

Edellä esitetyn perusteella voidaan todeta, että sama kehityskulku pätee myös useimpiin Varsinais-Suomen vanhan suomalaisasutuksen piiriin kuuluihin pitäjiin. Erona tosin on se, että Ruotsissa suurtilojen omistajat rakennuttivat usein monumentaalisia kirkkoja, kun taas Suomessa Moisioiden ja muihin kartanoihin voidaan yhdistää varhainen kirkko, joka mahdollisesti on alkujaan talon kirkko (*gårdskyrka*).

Varsinais-Suomen suomalaispitäjien keskuksiksi muodostui kirkkoja, jotka oli perustettu vanhan rautakautisperäisen asutuksen keskelle. Suurin osa näistä kirkoista on kaikesta päätellen erotettu Moisioista ja muista vanhoista suurtiloista. Nämä rautakauden lopun tai varhaiskeskiajan suurtilat ovat toimineet innovaattoreina, jotka ovat välittäneet ja vakiinnuttaneet kristinuskoa lounaiseen Suomeen. Suurten talojen väki on toiminut uuden uskon asialla. Heidän toimestaan tai vähintään heidän aloitteestaan on suurtilan maille tai aivan niiden tuntumaan alettu rakentaa kirkkoja. Tämä prosessi ajoittuu todennäköisimmin 1100-luvulle, joissain tapauksissa ehkä vasta seuraavalle vuosisadalle. (vrt. Hiekkanen 2002b, 490; Taavitsainen 1987, 98-99.)

Suurtilat, joiden viereen varhaisimmat kirkot nousivat, eivät koostuneet laajoista tiluksista tai kartanolääneistä, vaan olivat ainoastaan vauraimpia vertaistensa joukossa. Niiden isännät eivät välttämättä pystyneet 1200-luvun lopulla tai 1300-luvulla varustamaan ratsua kuninkaan palvelukseen menettäen siten mahdollisuuden nousta Alsnön säännön (1280) jälkeen vähitellen vakiintuvaan vapaasäätyyn. Tämä selittää esimerkiksi Eura-joen Irjanteen Moisiojäämisen talonpoikaiseen omistukseen. Vanhan asutuksen keskellä olleessa suuressa kylässä yhdellä isollakaan talolla ei ollut paljon mahdollisuuksia laajentumiseen. Toisin oli rannikon kartanoissa, joita ympäröi useista lampuotitiloista koostuva lääni. (vrt. Haggrén 2004.) Joskus vanhalla suomalaisalueella sijainneen suurtilan omistajat onnistuivat toki laajentamaan omistukseensa suureksi kartanolääniksi, kuten Yläneen kartanossa ja Halikon Joensuussa.

Pitäjät, joista löytyy Moisio-niminen varhainen suurtila, ovat todennäköisesti muodostuneet 1200-luvun kuluessa. Pääosa niistä kuuluu varhaisimpiin kirkkopitäjiin, jotka Markus Hiekka-

sen mukaan ovat Lounais-Suomessa organisoituneet noin 1220-1240 välillä. (Hiekkanen 2002b, 491-493.) Suurtilojen viereen lienee kirkkoja rakennettu jo edellisellä vuosisadalla. Ajatusta noin vuoden 1155 ensimmäisestä ristirekstä pidetään yleisesti vanhentuneena. Sen sijaan piispa Henrik on saattanut 1100-luvun puolivälissä tehdä Varsinais-Suomeen matkan, jolla hän on kiertänyt Moisioiden ja muiden suurtilojen tai "kartanoiden" yhteyteen perustettuja saarnahuoneita. Kenties Köyliössäkin oli suurtilon kirkko jo silloin, kun piispa Henrik saapui paikalle? Onhan Köyliön-saarelta viitteitä siirtymisestä kristilliseen hautaustraditioon jo ennen 1100-luvun puoliväliä (Cleve 1978, 78, 80-81, 194-197, 206-209).

LÄHTEET

ARKISTOLÄHTEET

KRIGSARKIVET (KRA), Stockholm

Finska handritade kartor

MUSEOVIRASTO, Arkeologian osaston topografinen arkisto (MV/AOA)

Juha-Matti Vuorinen: Mynämäki, arkeologinen inventointi 1994.

NATIONAL MUSEUM (NM), Stockholm

Granhammarsamlingen

PAINETUT LÄHTEET

Bidrag till Finlands historia (BFH) I. Utg. af Reinhold Hausen. Helsingfors 1881.

Finlands medeltidsurkunder (FMU) I-VIII. Utg. af Reinh. Hausen. Helsingfors 1910-1935.

Iivar Flemingin maakirja (IF). Toim. John E. Roos. Lisiä Suomen historiaan VI. Helsinki 1958.

Registrum Ecclesiae Aboensis (REA). Utg. af Reinh. Hausen. 1890 (1996).

Suomen asutus 1560-luvulla. Kyläluettelot. Toim. Eino Jutikkala & al. Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja N:o 4. Helsinki 1973.

KIRJALLISUUS

Camilla Ahlström-Taavitsainen: Vapenbilder bland kalkmålningarna i Finlands medeltidskyrkor. Helsingin yliopiston taidehistorian laitoksen julkaisuja VIII. Helsinki 1984.

Hans Andersson & Mats Anglert (red.): By, huvudgård och kyrka. Studier i Ystadsområdets medeltid. Lund Studies in Medieval Archaeology 5. Stockholm 1989.

Mats Anglert: Kyrkor och herravälde. Lund Studies in Medieval Archaeology 16. Lund 1995.

Eric Anthoni: Biskopsgödsen i Finland. Historiska och litteraturhistoriska studier 24. Skrifter utg. av SLSiF CCCXX. Helsingfors 1949. s. 83-134.

Eric Anthoni: Finlands medeltida frälse och 1500-tals adel. Skrifter utg. av SLSiF 442. Helsingfors 1970.

Nils Cleve: Skelettgravfälten på Kjuloholm i Kjulö II. SMYA XLIV:2. Esbo 1978.

A. W. Granit: Kjuloholm. Herrgårdar i Finland II. Helsingfors 1927-1929. s. 69-92.

Maja Hagerman: Spåren av kungens män. Om när Sverige blev ett kristet rike i skiftet mellan vikingatid och medeltid. Stockholm 1997.

Martin Hansson: Huvudgårdar och herravälden. En studie av småländsk medeltid. Lund Studies in Medieval Archaeology 25. Växjö 2001.

Ulla Heino: Talonpoikien ja kartanoiden Eurajoki. Eurajoen historia I. Jyväskylä 1987. s. 83-463.

Markus Hiekkänen: Kristinuskon tulo Suomeen. Suomen kulttuurihistoria 1. Tuomas M. S. Lehtonen & Timo Joutsivuoto toim. Helsinki 2002 (a). s. 76-83.

Markus Hiekkänen: The Christianisation of Finland – a Case of Want of Power in a Peripheral Area. Centre, Region, Periphery. Medieval Europe 2002 Basel. Vol. 1. Hertingen 2002 (b). s. 488-497.

Markus Hiekkänen: Suomen kivikirkot keskiajalla. Keuruu 2003.

Anna-Liisa Hirviluoto: Salon esihistoria. Jyväskylä 1991.

Anna-Liisa Hirviluoto & Kari Pitkänen: Halikon historia I. Jyväskylä 1992.

K. F. Ignatius: Muutamasta rautakauden hautausmaasta Euran pitäjässä. Historiallinen Arkisto III. Helsinki 1871. s. 95-117.

K. A. Leinberg: Finlands territoriala församlingars namn, ålder, utbildning och utgrening. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia VII. Helsingfors 1906.

Jorma Leppäaho: Nousiaisten kultaisen kilven osat. Suomen Museo 1937. Helsinki 1937. s. 51-66.

Veikko Litzen: Perniön historia I. Salo 1980.

Jukka Luoto & Kari Alifrosti: Sauvon historia I. Salo s.a.(1990).

Aarre Lintinen: Turun keskiaikainen piispanpöytä. Studia Historica Jyväskyläensia 16. Jyväskylä 1978.

Aino Nissinaho: Paikallisyhteisö muutoksen edessä – Mikrotutkimus Maskusta rautakauden lopulta keskiajalle. Ympäristöhistorian monet kasvot. Turku 2002. s. 89-141.

Henrik Lilius, Sigrid Nikula & Tove Riska: Naantalin rovastikunta. Suomen kirkot VI. Helsinki 1972

Raili Nurminen: Säkylän historia. Jyväskylä 1970.

Aulis Oja: Raision keskiaika ja 1500-luku. Raision historia I. Turku 1960. s. 37-265.

Aulis Oja: Moisio. Kulturhistorisk lexikon för nordisk medeltid XI. Helsingfors 1966. s. 668.

Aulis Oja: Nousiaisten historia I. Turku 1977.

Väinö Paalasmaa: Piirteitä Ruskon pitäjän menneisyydestä I-II. Turku 1932.

Kauko Pirinen: Suomen lähetysalueen kirkollinen järjestäminen. Novella plantatio. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 56. Helsinki 1955. s. 42-81.

Kauko Pirinen: Keskiaika ja uskonpuhdistuksen aika. Suomen kirkon historia 1. Porvoo 1991

Paula Purhonen: Kristinuskon saapumisesta Suomeen. SMYA 106. Helsinki 1998.

Sigurd Rahmqvist: Sätessgård och gods. De medeltida frälsegödsens framväxt mot bakgrund av Upplands bebyggelsehistoria. Upplands förmönnestidskrift 53. Halmstad 1996.

Lars Redin: Kyrkor, socknar, samhällsbildning. Medeltid – Läckö slott 1988. Skövde 1988. s. 43-50.

Juhani Rinne: Pyhä Henrik. Piispa ja marttyyri. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia XXXIII. Helsinki 1932.

Tove Riska: Mynämäen rovastikunta. Suomen kirkot 2. Turun arkkihiippakunta II. Helsinki 1961.

Tove Riska: Turun tuomiorovastikunta I. Suomen kirkot 3. Helsinki 1964.

Tove Riska: Perniön rovastikunta II. Suomen kirkot 4. Helsinki 1966.

Tove Riska & Antero Sinisalo: Perniön rovastikunta I. Suomen kirkot 5. Helsinki 1968.

Unto Salo: Nousiaisten Moisio – ikkuna Suomen uskonto- ja yhteiskuntahistoriaan. Suomen Museo 1997. Helsinki 1998. s. 23-60.

Unto Salo: Suomi ja Häme – Häme ja Satakunta. Teoksessa Jukka Peltovirta (toim.): Hämeen käräjät. Hämeenlinna 2000. s. 18-231.

Unto Salo: Oliko Kalanti muinaismaakunta. Teoksessa Veijo Kaitainen, Esa Laukkanen ja Kari Uotila (toim.): Muinainen Kalanti ja sen naapurit. SKS toim. 825. Helsinki 2003. s. 13-91.

Seppo Suvanto: Satakunnan henkilötiedosto 1303-1571. 2004. (<http://www.narc.fi/suvanto/>)

Jussi-Pekka Taavitsainen: Suomalaiset limousiinit. Tutkimus ja museotoimi. Juhlakirja Knut Draken täyttäessä 60 vuotta 6.3.1987. Turku 1987. s. 94-101.

Aarne M. Tallgren: Hiisi ja Moisio. Yritys muinaissuomalaisten asutus- ja yhteiskuntahistorian selvittämiseksi. Virittäjä 1933. s. 319-331.

Heikki Ylikangas: Lohjalaisten historia Ruotsin vallan vuosisatoina. Lohjalaisten historia I. Helsinki 1973. s. 51-574.

Aulikki Ylönen: Pöytyän, Yläneen ja Oripään historia vuoteen 1865. Helsinki 1969.

Georg Haggrén

Kulttuurien tutkimuksen laitos,
Arkeologia
PL 59, 00014 Helsingin Yliopisto
georg.haggren@jippii.fi

Länsi-Uudenmaan rannikko
rautakaudella ja keskiajalla
Koneen säätiön rahoittama nuorten
tutkijoiden projekti

¹ Vuosiluku 1460 on luettu myös vuodeksi 1409, mutta kirjoitusasun tarkistus viittaa myöhempään vuosilukuun (Ks. Litzen 1980, 152-153).

ULVILAN AARRE

Alustavia tietoja

Tuukka Talvio

Ulvilan keskiaikaisen kirkon tuntumasta viime lokakuussa löydetty rahakätkö on herättänyt runsaasti kiinnostusta eri tahoilla. Julkisuudessa se oli huomion kohteena etenkin sen jälkeen, kun Suomen Tietotoimisto helmi-maaliskuun vaihteessa kertoi sen olevan suurin nykyisen Suomen alueelta tunnettu keskiaikainen rahakätkö. Televisio- ja lehti uutisten lisäksi siitä on ollut mm. laaja esittely Arkeologia NYT! -lehdessä 1/2005.

Kerrattakoon tässä tapahtumien kulku. Kätkö paljastui ojaa kaivettaessa sakastin seinän vierestä 12.10.2004, ja se saatiin jo samana päivänä Satakunnan maakuntamuseoon ja sieltä muutaman päivän päästä Kansallismuseon konservointilaitokseen, missä se tätä kirjoitettaessa (maaliskuussa 2005) edelleen on. Samalta paikalta löytyi myös luita, joiden tutkiminen vielä on kesken. Rahakätköllä ei kuitenkaan liene tekemistä haudausten kanssa. Rahojen löytymistä on kuvattu Satakunnan museon tiedotteessa 14.10. (<http://www.pori.fi/smu/rahaloyto.html>).

Löytöön kuului ns. hansakannu, jonka sisällä oli rahoilla täytetty nahkapussi. Tällaiset kookkaat ja mahakkaat, kannella varustetut tina-astiat ovat Pohjoismaissa suhteellisen yleisiä myöhemmän keskiajan löydöissä, ja tinaisissa pulloissa haudattuja rahakätköjä tunnetaan vielä 1700-luvultakin.

Konservointilaitoksen keräämästä kuvaineistoista ilmenee, että löydöissä esiin-

tyvät hansakannut ovat usein särkyneet leveimmästä kohdastaan. Tämä koskee myös Ulvilan kannua, josta vain yläosa ja pohja ovat säilyneet kokonaisina. Nahkapussi sen sisällä oli kuitenkin pitänyt rahat yhdessä, ja kaikki viittaa siihen, että kätkö saatiin talteen kokonaisuudessaan.

LÖYDÖN RAHAT

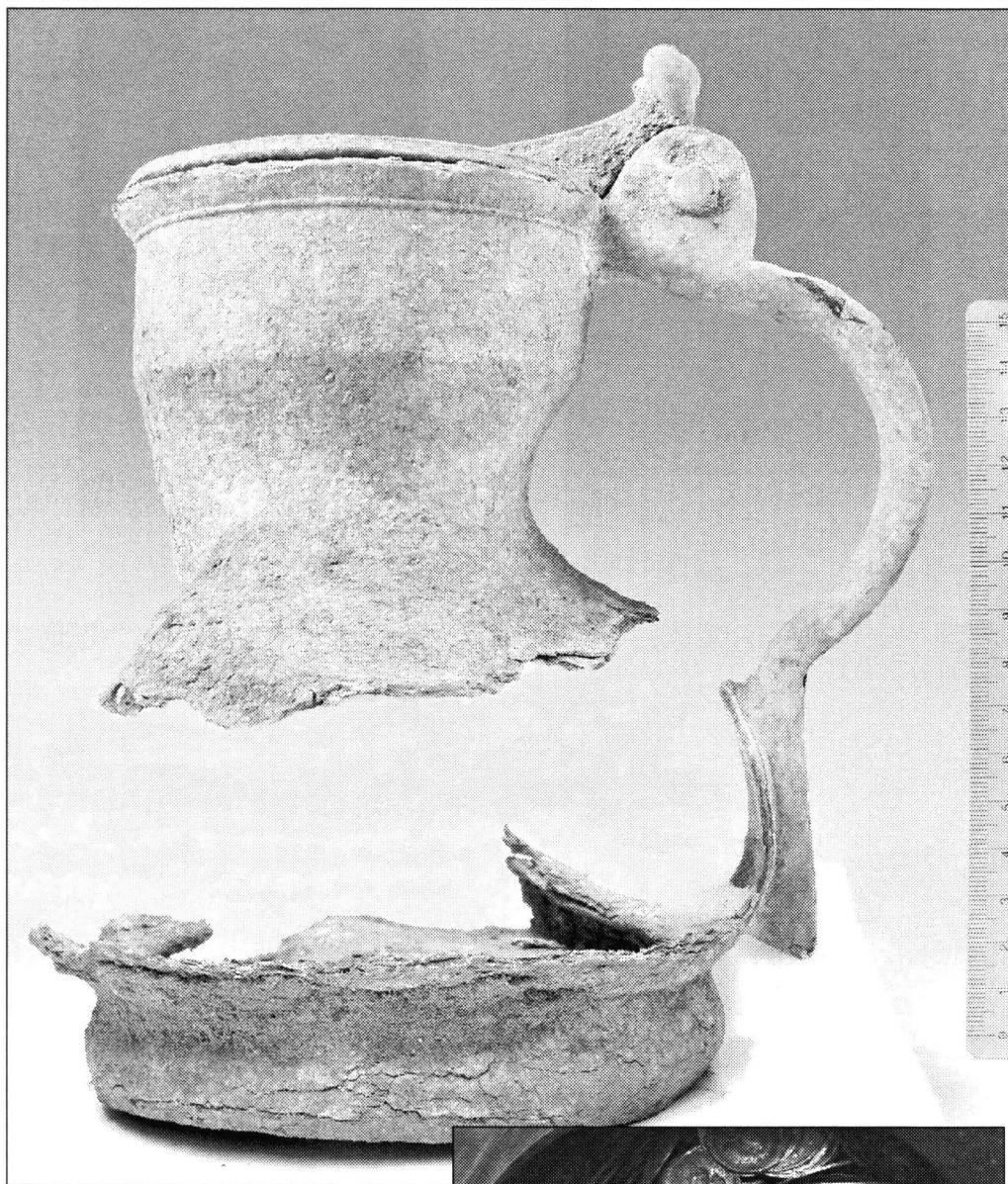
Pussi rahoineen painoi noin 1,2 kiloa, mutta koska sen sisällä oli sekä runsaan gramman painoisia kaksipuolisia rahoja että huomattavasti kevyempiä brakteatteja, rahojen määrää oli ensi alkuun vaikea arvioida. Lopulliseksi lukumääräksi paljastui 1 474. Rahat on toistaiseksi voitu määrittää vain alustavasti. Useimmissa tapauksissa määritys on selvä, mutta jotkut rahat ovat niin pahoin oksidoituneita, että niitä koskevat tiedot voivat vielä tarkentua. Seuraava ryhmittely lienee kuitenkin hyvin lähellä lopullista.

Kuva 1. Raha-aarten löytöpaikka Ulvilan keskiaikaisen kirkon sakastin vieressä.

Kuva 4. Ensimmäiset löydöstä paljastuneet rahat. Ylärivissä Albrekt Mecklenburgilaisen aurto, S-, A- ja kasvobrakteaatti, alarivissä Gotlannin aurto, Tallinnan ja Tarton artig. Kuva Leena Tomanterä, Kansallismuseo.

Kuva 3. Tinakannu, jossa aarre oli kätketty maahan. Kuva Leena Tomanterä, Kansallismuseo.

**Kuva 2. Nahkapussista pilkottava raha-
aarre. Huomaa keskellä hopeanhohdon
säilyttäneet Albrektin aurret. Kuva Leena
Tomanterä, Kansallismuseo.**

**Kuva 5. Kasvobrakteaatti
(Tukholma?). Kuvat Leena Tomanterä,
Kansallismuseo**

**Kuva 6. A-brakteaatti
(Västerås?).**

**Kuva 7. Kaksi eri tavoin korrodoitunutta S-brakteaattia
(Söderköping?).**

**Kuva 8. Albrekt
Mecklenburgilaisen aurto,
takasivu (Tukholma).**

**Kuva 9. Albrekt
Mecklenburgilaisen aurto
(Tukholma).**

**Kuva 10. Albrekt
Mecklenburgilaisen aurto
(Kalmar)**

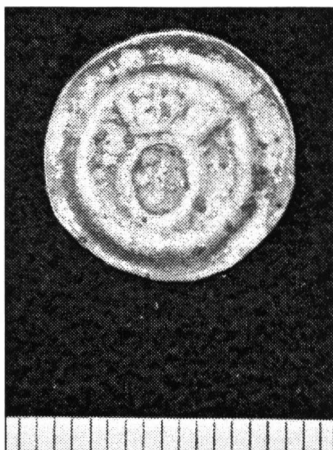
**Kuva 11. Albrekt
Mecklenburgilaisen aurto
(Söderköping)**

Kuva 12. Gotlannin aurto.
Gotlannin aurto, takasivu.

Kuva 13. Gotlannin aurto.
Gotlannin aurto, etusivu.

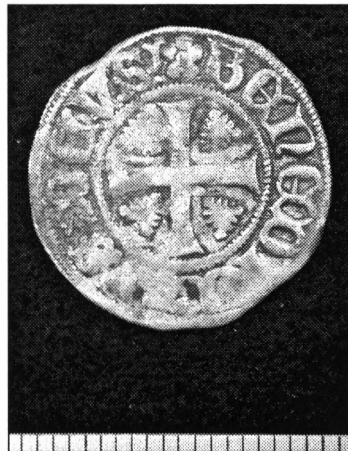
Kuva 14. Norjalainen brakteaatti.

Kuva 15. Tallinnan artig.

Kuva 16. Tarton artig.

Kuva 17. Hampurin witten.

Ruotsi

318 aurtoa, kaikki Albrekt Mecklenburgilaisen (1364–1389) ajalta
754 penninkiä, suurin osa kasvobrakteaatteja sekä S- ja A-brakteaatteja

Gotlanti

233 aurtoa

Norja

17 penninkiä, suurin osa O-brakteaatteja, kaikki 1300-luvulta

Tallinna

93 artigia, kaikki anonyymejä

Tartto

58 artigia, lähes kaikki piispa Dietrich III Damerovin (1379–1400) ajalta

Hampuri

1 witten 1300-luvun jälkipuolelta

Kuten luettelosta ilmenee, yhtä Hampurin witteniä lukuun ottamatta kaikki kaksipuoliset rahat ovat tyyppiä, joka ruotsiksi tunnetaan nimellä örtug ja saksaksi artig. Varhaisimmassa suomenkielisessä kirjallisuudessa tämä raha esiintyy yleensä nimellä aurto, mutta 1600-luvulla, jolloin itse rahatyyppi ei enää ollut käytössä, yleistyi teksteissä muoto ”aurtua”. (Myös nimi ”äyrytinen” tunnetaan, mutta se näyttää olevan myöhäinen uudissana.) Löydön penningit ovat kaikki yksipuolisesti leimattuja brakteaatteja.

AJOITUS

Näyttää siltä, ettei yksikään löydön rahoista välttämättä ole 1300-lukua myöhäisempi. Epävarmuutta voivat lähinnä aiheuttaa ruotsalaiset brakteaetit, joista jotkut vielä ovat puhdistamisen tarpeessa, mutta aivan ilmeistä on, että pääosa niistä on 1300-luvulta ja selvästi 1400-luvun puolelle kuuluvat tyypit puuttuvat. (Brakteaattien ajoituksesta ks. B. Malmer, Den

senmedeltida penningen i Sverige, Stockholm 1980.)

Aurtojen valmistus manner-Ruotsissa alkoi nykyisen käsityksen mukaan vuoden 1370 tienoilla, kun taas Gotlannissa niitä alettiin lyöä jo ennen 1300-luvun puoliväliä. Gotlannin rahat muodostavat varsin yhtenäisen ja kronologisesti ongelmallisen ryhmän. Saaren joutuminen Tanskan valtaan 1361 ei näytä vaikuttaneen niiden muotoiluun.

Ulvilan löydössä Gotlannin rahat voi yleensä tunnistaa yhdellä silmäyksellä niiden lähes mustasta värisävyistä. Albrektin aurret sen sijaan ovat säilyneet maassa 600 vuotta aivan kiiltävinä. Muissa rahoissa esiintyy erilaisia vihreän sävyjä. Osaltaan rahojen väri heijastaa niiden metalliseosta. Kaikki olivat toki periaatteessa hopeisia, mutta esim. penninkien hopeaseos sisälsi runsaasti kuparia. Tutkija Leena Tomanterä on kuitenkin tässä yhteydessä huomauttanut, ettei rahojen värin tarvitse johtua pelkästään hopean laadusta, vaan asiaan on myös vaikuttanut se, että Albrektin rahojen aihiot on ilmeisesti kuumennettu ennen lyöntiä ja tämä on saanut aikaan hopean rikastumisen niiden pintaan.

Kolmannen merkittävän ryhmän muodostavat tässä kuten useimmissa muissakin saman ajan suomalaisissa löydöissä liivinmaalaiset artigit, jotka ovat peräisin Tallinnasta ja Tartosta. Muualla Liivinmaalla ei rahaa tuolloin lyöty. Tallinnan rahat Ulvilan löydössä ovat kaikki samaa anonyymiä päätyyppiä, jonka alatyypeille kuitenkin on esitetty suhteellisen tarkkoja ajoituksia. (Ivar Leimus käsittelee näitä ajoituksia piakkoin ilmestyvässä kirjoituksessaan ”Einige Beiträge zur Münzgeschichte Livlands am Ende des 14. Jahrhunderts”.)

Myös Tarton artigit ovat yhtä ja samaa päätyyppiä, joka kuitenkin voidaan ajoit-

taa piispojen hallituskausien mukaan. Kuten edellä on mainittu, Ulvilan rahat ovat lähes kaikki Dietrich III Damerovin (1379–1400) ajalta. Rahoissa on hänen nimensä ("Tidericus"), joka tosin ei aina erotu, mutta hänen puunoksaa muistuttava heraldinen tunnuksensa rahan takasivulla, miekan ja avaimen välissä, on useimmiten tunnistettavissa.

Alustavan tutkimuksen perusteella löydön nuorimmat liivinmaalaiset rahat näyttävät olevan vuoden 1390 tienoilta tai 1390-luvun alusta, ja ellei niiden tarkempi läpikäyminen paljasta uusia yksityiskohtia, tämä saattaa hyvinkin jäädä löydön terminus post quem -ajoitukseksi.

Ajoituksen kannalta on luonnollisesti myös huomionarvoista, että löydöstä puuttuvat kokonaan Eerik Pommerilaisen (1396–1439) aurret, joiden lyönti nykyisen käsityksen mukaan alkoi vuoden 1405 tienoilla. Merkittävää on myös, että vaikka siinä on yli 50 Tarton piispan Dietrich III:n rahaa, hänen seuraajansa Heinrich III Wrangelin (1400–1410) rahat eivät ole lainkaan edustettuina. Kätkön kuuluminen 1390-luvulle tai viimeistään vuoden 1400 tienoille vaikuttaa siten ilmeiseltä.

RAHOJEN ARVO

Ruotsin rahajärjestelmässä penninki oli aurron kahdeksasosa ja 24 aурtoa muodosti markan. Näin ollen löytöön kuuluvien 1 072 Ruotsin rahan yhteisarvo on $412 \frac{1}{4}$ aурtoa eli 17 markkaa 4 aурtoa 2 penninkiä. Lukumääräisesti Ruotsin rahat vastasivat 73 prosenttia rahojen kokonaismäärästä.

Mikä oli muiden rahalajien suhde Ruotsin rahaan? Kauko Pirinen oli edelläkävijän asemassa, kun hän jo 1956 kirjoitti balttilaisten rahojen käytöstä ja kurssista Suomessa artikkelin Kulturhistorisk

Leksikoniin (KLNMI, p. 330–331). Hän mainitsee siinä, että ensimmäinen tieto liivinmaalaisen rahan käytöstä Suomessa on vuoden 1350 tienoilta (FMU 578). Koska kyseinen lähde koskee Viipurin linnan käskynhaltijan saatavia Tallinnasta, se ei välttämättä kerro kovin paljon koko Suomen tilanteesta. Nytemmin ovat mm. kirkkokaivaukset tuoneet päivänvaloon niin paljon löytöaineistoa, että koko kysymystä Liivinmaan rahojen käytöstä Suomessa voidaan tutkia paljon paremmin kuin 1950-luvulla.

Ensimmäiset tiedot Liivinmaan ja Ruotsin rahojen välisestä kurssista Pirinen on löytänyt vuodelta 1404 (MU 1188, 1191). Tässä valitettavasti paljastuu, ettei hän varsinaisesti ollut rahojen tutkija, sillä hän näyttää luulleensa, että "rääveliläisellä" rahalla tarkoitettiin laskennallista killinkiä (= $1/36$ markkaa). Tämä vie pohjan hänen laskelmiltaan, joiden mukaan Liivinmaan artig olisi 1400-luvun alussa ollut lähes samanarvoinen ja joskus arvokkaampikin kuin Ruotsin aурto. Todellisuudessa "fæm ræflisk i örnom" (viisi rääveliläistä äyriä, FMU 1188) tarkoittaa, että Ruotsin äyri eli kolme aурtoa vastasi viittä artigia, ja "hwar ræflisk för fem peninger svenska" (rääveliläinen viidestä penningistä, FMU 1191) antaa artigin arvoksi $5/8$ aурtoa. Vuodelta 1409 oleva maininta "iiij Ræfflisca i hwar øra" (4 rääveliläistä äyriä, FMU 1293) antaa artigin arvoksi kuusi Ruotsin penninkiä.

Artikkelissa "Rahoista Suomessa Kalmarin unionin aikana" (Turun maakuntamuseon näyttelyesite 24, 1997, s. 60) Pekka Sarvas kirjoittaa, että Suomessa oli 1300-luvulla tullut tavaksi laskea Gotlannin ja Liivinmaan aурtoja kolme kappaletta äyriin, mutta koska ne olivat vain kuuden penningin arvoisia, tuli markka vastaamaan vain 144 penninkiä Ruotsissa käytetyn 192 penningin markan sijasta. Näin sai alkunsa tåkäläinen ns. talonpoikaismarkka, jonka arvo oli $\frac{1}{4}$ Tukholman

markasta. Sen ajoittaminen 1300-luvulle perustunee vuodelta 1378 olevaan mainintaan Suomessa käytetystä laskutavasta (FMU 869; K. Pirinen, Bondemark, KL 2, 1957, p. 101), joka oli erilainen kuin Ruotsissa käytetty.

Gotlannin paikallisen järjestelmän mukaan sikäläinen aurto vastasi 12 penninkiä, mutta Ruotsin rahassa sen arvo oli, kuten Sarvas mainitsee, vain kuusi penninkiä. 1400-luvulla se laski entisestään. (Ks. esim. Y. Hyötyniemi, Fyra små gotar på en lybskk skilling, Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad 1/1999, 9).

Jos laskemme sekä Gotlannin että Liivinmaan aurtojen kurssiksi kuusi penninkiä Ruotsin rahaa, saamme löydön gotlantilaisten rahojen arvoksi 7 markkaa 6 aурtoa Ruotsin rahaa. Tallinnan ja Tarton artigit vastasivat saman kurssin mukaan 4 markkaa 7 aурtoa 2 penninkiä. Summa oli siis Ruotsin rahassa 28 mk 17 ½ aурtoa. Norjalaiset penningit ja Hampurin witten nostavat kokonaissumman lähelle 29 Ruotsin markkaa.

Mitä tällä summalla sai? Suomesta on tältä ajalta suhteellisen vähän hintatietoja ja ne liittyvät useimmiten maakauppoihin. Esimerkiksi vuodelta 1400 on maininta siitä, että Pålval Karpalainen möi rälssitilansa Halikossa Turun tuomiokirkolle 30 markalla (FMU 1092). Pienemmistä summista on tietoja Ruotsista, missä lehmän mainitaan vuoden 1390 tienoilla maksaneen 2 markkaa (L. O. Lagerqvist – E. Nathorst-Böös, Vad kostade det? Stockholm, us. painoksia). Ulvilan aarteen arvo olisi näin saattanut vastata 15-päistä karjaa.

Rahan arvosta voi myös todeta, että 1300-luvun puolivälistä lähtien käytetyssä Maunu Eerikinpojan maanlaissa pienin sakko oli 3 mk. Se langetettiin mm. mustelmasta, mutta verihaavasta sakko oli jo

9 mk. Suurimmat yksittäisestä rikoksesta langetetut sakot olivat 40 mk, jolla saattoi selvittää taposta tai varkaudesta paitsi, jos jäi verekseltään kiinni, jolloin seurauksena oli kuolemantuomio.

MIKSI AARRE KÄTKETTIIN?

Omaisuuksien säilyttäminen kätkettynä oli tavanomainen käytäntö 1800-lukun alkupuolelle saakka. Varsin usein rahat lienee kätketty oman asumuksen lattian alle tai vaikkapa seinähirteen tehtyyn onkaloon, mutta yleistä oli myös rahojen hautaaminen maahan. Tunnetaan myös kätköjä, joiden täytyy liittyä matkamiesten satunnaisiin pysähdyspaikkoihin, sillä niitä on tavattu esimerkiksi pienistä saarista, joissa kukaan tuskin on asunut, mutta joihin ilmeisesti on poikettu, kun on liikuttu pitkin vesistöjä (esim. T. Talvio, Coins and Coin Finds in Finland AD 800–1200, Iskos 12, 2002, 160–162).

Kirkon seinustalle haudattu kätkö synnyttää ajatuksen, että kyseessä on saattanut olla jokin hätätilanne. Luulisi nimittäin, että jos kätkijä olisi voinut valita paikan kaikessa rauhassa, hän olisi suosinut paikkaa, jota on helpompi pitää silmällä. Yksi mahdollisuus on tietenkin se, että kyse oli kirkon omista rahoista. Huomionarvoinen yksityiskohta on myös, että pussi näyttää sisältäneen ainakin yhden ja mahdollisesti useampiakin erillisiä pienempiä rahapusseja. Tämän seikan selvittäminen on vielä kesken.

Yleisen käsityksen mukaan aarteiden kätkeminen ja niiden maahan jääminen on erityisen yleistä rauhattomina aikoina. Tässäkin tapauksessa on jo useammaltakin taholta esitetty ajatus, että Ulvilan aarre voisi liittyä vitaaliveljesten toimintaan Pohjanlahdella vuoden 1400 tienoilla. Yksittäisten kätköjen tarinaa on yleensä mahdoton selvittää, mutta vitaaliveljesten rooli on luonnollisesti pohti-

misen arvoinen asia, kun muodostamme kokonaiskuvaa aikakauden rahalöydöistä Suomessa ja muualla Itämeren alueella.

Ennen kuin laajempiin kysymyksiin päästään, Ulvilan kätkön kanssa on vielä paljon tekemistä. Rahojen konservointi on kesken, ja vasta sen jälkeen ne voidaan määrittää yksityiskohtaisesti ja luetteloida. Toiveena on myös, että löydöstä saataisiin eri alojen tutkijoiden yhteistyönä aikaan kunnollinen julkaisu.

Tuukka Talvio

Kansallismuseo, rahakammio
Mannerheimintie 34
PL 913, 00101 Helsinki
tuukka.talvio@nba.fi

EURAJOEN LIINMAAN LINNAN TUTKIMUKSET KESÄLLÄ 2004

Hannele Lehtonen - Kari Uotila

Liinmaan linna sijaitsee Eurajoella Eurajoen ja Lapinjoen välissä meren rannalla. Liinmaan linna on yksi Satakunnan harvoista tunnetuista puulinnoista, mutta sen historiasta tiedetään hyvin vähän. Kirjallisten lähteiden mukaan kuningas Albrekt Mecklenburgilainen määräsi vuonna 1367 Satakunnassa aikaisemmin rakennetun linnan purettavaksi ja uuden linnan rakennettavaksi uuteen paikkaan. Vuoden 1395 lähteessä taas mainitaan Jaakko Abrahaminpojan luovuttamien panttilääniänsä joukossa olleen kaksi satakuntalaista linnaa Vreghdenborg ja Aborg, joista ensimmäisen on arveltu tarkoittavan Liinmaan linnaa.

Eurajoella sijaitsevan Liinmaan linnan kummun arkeologiset tutkimukset käynnistyivät kesällä 2004 Turun yliopiston arkeologian oppiaineen Suomalaista Virtuaaliarkeologiaa -projektin kaivauksena. Kenttätutkimuksiin saatiin Satakunnan kulttuurirahaston hankerahaa ja kaivaukset suunniteltiin yhdessä Museoviraston hoitoyksikön ja Eurajoen kunnan kanssa. Kaivauksista vastaisivat yhdessä Hannele Lehtonen ja Kari Uotila, ja mukana oli myös arkeologian opiskelija Janne Haarala ja monena päivänä innokkaita harrastajia.

Kaivauksiin liittyen järjestettiin jo kesäkuussa Eurajoella keskiaikaan ja Liinmaahan keskittyvä lauantaipäivän seminaari, johon osallistui kymmeniä asiasta kiinnostuneita. Seminaarin yhteydessä tutkijat

kuulivat monia linnaan liittyviä tarinoita.

Kesän 2004 kaivausten pääkohteeksi valittiin linnan alapuolella oleva kivetty valli, jonka korkeus nykyisestä merenpinnasta (jopa alle + 2 mpy) kertoi tutkijoille, että kyseessä olisi linnan aikaa (1300-luku) uudempi rakenne, sillä rannansiirtymän pitäisi olla alueella n. 70 cm / 100 vuotta eli 1300-luvulla meren pinnan pitäisi olla 4 - 5 metrin korkeudella nykyisestä.

Kivivallista paljastettiin pitkänomainen koealue, josta huomattiin, että kyseessä oli melko huolellisesti tehty kaksi-kolmikerroksinen kivilatomus. Kivien välissä oli savea, mutta ei mitään löytöjä. Kivetys päätettiin kuitenkin purkaa paljastetulta osaltaan. Ilo oli suuri, kun esiin tuli mahdollisesti kahteen osaan hajonnut hirsi, joka oli asetettu kivien alle rakenteen perustaksi. Kivet ja täyttösavi olivat kiinni puussa, joten kaikki viittasi siihen, että kyseessä on kivilatomuksen tueksi asetettu vaakahirsi. Puusta otettiin

Kuva 1. Eurajoen Liinmaan linnamäki. Kuva Hannele Lehtonen 2004.

näytekiekko ja tulos valmistui juuri joululahjaksi. Näyte (FIT 8801) osoittautui mäntypuuksi, joka oli kaadettu vuoden 1346 jälkeen. Puun pinnasta puuttui tuntematon määrä materiaalia. Pentti Zetterbergin mielestä on varmuuden vuoksi arvioitava, että puusta puuttuisi jopa 25-50 vuosirengasta eli puu olisi kaadettu ehkä joskus 1370-1390 -luvulla. Ajoitus sopii melko hyvin aikaisemmin linnan vaiheita tutkineiden Jukka Luodon ja Veli-Pekka Suhosen käsityksiin linnasta. Kivivallin ja siihen liittyvien rakenteiden tarkempi tutkimus on vielä kesken, mutta tämän hetkisen käsityksen perusteella valli on rakennettu matalaan rantaveeteen 1300-luvun toisella puoliskolla.

Kesän toinen tutkimuskohde oli varsinaiselle linnan pihalle tehty pieni koe-kuoppa, jonka avulla saatiin ensi tuntuma pihan kerrokseen ja voitiin verrata havain-

toja vieressä kulkevaan Jukka Luodon koe-kaivantoon 1970-luvulta. Esiin saatiin samankaltaisia kerroksia kuin aikaisemmissa kaivauksissa, joskin Luodon tulkinta linnan alemmasta palokerroksesta jäi vielä osin avoimeksi. Esiin saaduista palo- ja asutuserroksista otettiin talteen hiilinäytteitä ja luita, joista voitiin teettää Helsingissä radiohiiliajoitukset (HY / Hela-943-948). Ajoitusten perusteella linnan käyttö ajoittuu 1200-luvun toiselta puoliskolta 1300-luvun lopulle.

Linnan käytön on arveltu loppuneen 1400-luvun alkupuolella. Kuitenkin viime kesän ajoitustulokset antavat täysin toisenlaisen kuvan linnan käyttöiästä. Sekä radiohiiliajoitukset että dendrokronologiset ajoitukset antavat tuloksia, joiden mukaan linna olisi ollut käytössä jo 1300-luvun alussa tai jopa jo 1200-luvun loppupuolella ja käyttö päättyisi

Kuva 2. Kivivalli linnamäen alapuolella. Kuva Hannele Lehtonen 2004.

vuoden 1400 paikkeille. Näiden tulosten perusteella kesän 2005 tutkimukset linnalla tulevat olemaan entistäkin mielenkiintoisempia.

Kaikki kesän 2004 aikana esiin saatu aineisto ajoittaa siis Liinmaan linnan viimeistään 1300-luvun lopulle - osin jopa 1200-luvullekin. Eurajoen Liinmaan linnan tutkimuksia on tarkoitus jatkaa ja laajentaa kesän 2005 aikana.

AIKAISEMPAA TUTKIMUSTA

Ulla Heino, Jukka Luoto & Unto Salo:
Eurajoen historia I. Jyväskylä 1987.

V.-P. Suhonen: Aborg ja Vreghdenborg.
Muinaistutkija 1/2002. s. 23-34.

Kari Uotila
kari.uotila@kolumbus.fi

Hannele Lehtonen
hannele-maria.lehtonen@pp.inet.fi

Suomalaista Virtuaaliarkeologiaa (SuVi) -
projekti

Lab.no	Näyte	$\delta^{13}C$	Ikä (BP)	Ikä (Cal) ± sigma Atmospheric data from Stuiver et al. (1998); OxCal v3.9 Bronk Ramsey (2003); cub r:4 sd:12 prob
				usd [chron]
Helia-943	K201, hiili	-24,6	695±40	1270AD (45,5%) 1310AD 1360AD (25,7%) 1390AD
Helia-944	K203, hiili	-25,6	630±40	1300AD (27,9%) 1330AD 1345AD (40,3%) 1395AD
Helia-945	K201, luu	-14,8	825±70	1070AD (1,2%) 1080AD 1120AD (1,9%) 1140AD
				1150AD (65,1%) 1290AD
Helia-946	K201, hiili	-25,2	750±40	1244AD (68,2%) 1292AD
Helia-947	K203, hiili	-21,8	630±40	1030AD (98,3%) 1160AD
Helia-948	K203, luu	-21,6	590±40	1305AD (48,3%) 1325AD 1360AD (3,0%) 1365AD
				1385AD (16,9%) 1405AD

TAULUKKO 1. Radiohiiliajoitusten tulokset (Helsingin yliopiston ajoituslaboratorio).

Kuva 3. Kivivallin perustuspuu, josta saatiin dendrokronologinen ajoitus. Kuva Hannele Lehtonen 2004.

MEDELTIDA GLAS I FOCUS

SKAS-seminariet 5.3.2005

Eva Ahl

En av vårens storsatsningar för Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland var ett gemensamt seminarium den 5 mars med Finlands glasmuseum i Riihimäki kring utställningen av medeltida glas, Die Sammlung Karl Amendt. Seminariets språk var engelska. Två tyska glasexperter deltog förutom kända finska namn: dr Ingeborg Krueger inledde seminariet med att berätta om emaljerat Muranoglas från sent 1200- och tidigt 1300-tal respektive dr Helmut Ricke presenterade själva utställningen som en avslutning på seminariet. Med i publiken fanns även självaste Karl Amendt med son. I sitt föredrag om emaljerat glas från Murano poängterade dr Krueger särskilt det faktum att nya fynd ständigt uppdagas och även gamla, "redan funna" fragment kan få nytolkningar, vilket ständigt förändrar bilden av användningen av glasföremålen norr om Alpena under högmedeltiden. De emaljerade glasbägarna är ofta av genomskinligt glas med man känner till även röda och blå fragment bland fyndmaterialet i Europa. Dekorationerna består ofta av fågelmotiv, men även helgon och t.o.m. världsliga motiv så som kärlekspar, förekommer. På överdelen av bägarna finns ofta textrutor, som kan vara en bön, en uppmaning till att skåla, eller namnet på bägarens skapare (alternativt beställare). I kombination med historiska källor kan man så spåra föremål – om inte till självaste glasblåsaren eller emaljeraren – åtminstone till orten och t.o.m. hyttan/verkstaden. Krueger påpekade att många frågor kring tillverkningen av bägarna fortfarande är öppna: t.ex. tillverkades

bägarna även utanför Murano och kunde en glasblåsare även emaljera sin bögare eller krävdes det skilda mästare för färdigställandet? Varför slutade tillverkningen abrupt omkring år 1350 – kunde pesten vara den enda orsaken eller finns det även andra, så som ändring i mode, smak och tycke? Kruegers forskning fortgår med nya frågor och synvinklar såväl i anknytning till att nya fynd publiceras i ämnet runtom Europa.

Efter det inledande föredraget av dr Krueger serverades lunch i medeltida stil i caféet. Härfter vidtog de finska experterna, som företrädde av dr Georg Haggrén, docent Markus Hiekkänen och docent Heikki Matiskainen. Haggréns föredrag behandlade medeltida och renässansglas i Finland och han inledde med en kort presentation av forskningshistoria runt temat. Under 1980- och 1990-talen har nytt material från medeltid och renässans fåtts bl.a. från forskningarna i Åbo, i Aboa Vetus, och även Gammelstaden i Helsingfors. Efter introduktionen gick Haggrén närmare in på de olika typer av glas man kan finna i Östersjöområdet och exempel på fragment som hittats vid utgrävningar t.ex. i Åbo, Bjärnå eller Helsingfors.

Markus Hiekkanen berättade om de få bevarade, och många fragmenten av målade glasfönster som funnits i våra medeltida kyrkor. De flesta fragmenten och därmed säkert även målningarna har funnits i de åländska kyrkorna, som bildar Hiekkanens äldsta daterade grupp av tre kyrkogenerationer i Finland överlag. Fragment eller rentav bevarade målningar har även hittats i kyrkor i Egentliga Finland och Nyland, vilka bildar den nästäldsta gruppen kyrkor, som även sammanfaller med högsäsongen för målade glasfönster. Den yngsta gruppen kyrkor förblev halvfärdiga vid Reformationen, och de verkar även i lag sakna glasmålningar.

Heikki Matiskainen avslutade seminariet med att berätta om medeltida glashyttor i Europa, med exempel närmast från Tyskland, på finska. Medeltida glas framtälldes genom att försmälta glasmassan och således skilja den porösa slaggen från den klarare massan, varefter massan smältes till glas, som sedan skulle kylas ner långsamt. Hela processen inverkar naturligtvis på hur hyttan respektive ugnen byggdes. Genom att kombinera utgrävda ugnar med historiska källor, så som skriftliga dokument och bevarade illustrationer, t.ex. ur Georg Agricolas verk, kan man så när rekonstruera en medeltida, rund glasugn av olika typ – de som användes i Venedig för skapandet av klart glas, respektive sådana som bruka-

des i Tyskland för framställning av grönt eller brunt glas från och med 1400-talet. Om hyttornas lägen skvallrar många ortsnamn i Tyskland än idag.

Seminariet avslutades slutligen med dr Rickes presentation i själva utställningen, belägen på 3:e våningen. Centralt i våningen är några vitriner med särskilt fina glasföremål, belägna, och i en stor vitrinvägg finns glas av olika typ från olika sekler under medel- och nya tiden. Föremålen var även omgivna av utställningstexter på finska, tyska och engelska samt några bilder på medeltida konstverk där bankettbord och glasföremål skönjes tydligt i teman så som instiftandet av nattvarden m.fl. Avslutningsvis kunde man konstatera att seminariet var mycket lyckat, innehållsrikt och intressant – man rådes inte att vistas inomhus det formidabla vårvintervädrat till trots.

Eva Ahl

doktorand i historia vid HU
eva.ahl@helsinki.fi

LATINAA KIRKONMÄELLÄ

Vaikuttava piirtokirjoituskorpus kärsii lieivistä puutteista

Visa Immonen

Reijo Pitkäranta: Suomen kirkkojen latina. EFIL – Ecclesiarum Finlandiae Inscriptiones Latinae. Piirtokirjoitukset kirkoissa, kellotapuleissa ja hautausmailla. SKST 1000. SKHST 193. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 2004. 701 sivua.

Piirtokirjoitukset ovat usean tieteenalan kiinnostuksen kohteita, muun muassa kielitieteen, historian, taidehistorian, oppihistorian ja arkeologian. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia -sarjan tuhannes teos on omistettu juuri tälle monitieteiselle tutkimuskohteelle. Paksussa opuksessa on julkaistu suomalaisten kirkkojen ja kirkkomaiden latinankieliset piirtokirjoitukset, jotka on koottu pitkäaikaisessa projektissa. Hankkeen isä oli klassillisen filologian emeritusprofessori Rolf Westman, joka ehdotti maamme latinan piirtokirjoitusten kokonaisjulkaisua jo vuonna 1989. Käynnistynyttä EFIL- eli Ecclesiarum Finlandiae Inscriptiones Latinae -projektia ohjasi johtoryhmä, jonka puheenjohtajana toimi latinan kielen dosentti Reijo Pitkäranta. Johtoryhmän lisäksi kenttätyövaiheessa vuosina 1994–2000 projektissa työskenteli laaja joukko avustajia.

Teos noudattelee perinteisiä piirtokirjoituskorpusten konventioita. Inskriptioiksi on luettu kaikki kiveen, metalliin ja tekstiileihin toteutetut piirtokirjoitukset tai muille materiaaleille maalatut latinankieliset tekstit. Kenttätyövaiheessa tutkijat ovat vierailleet 770 kirkossa ja

kirjat

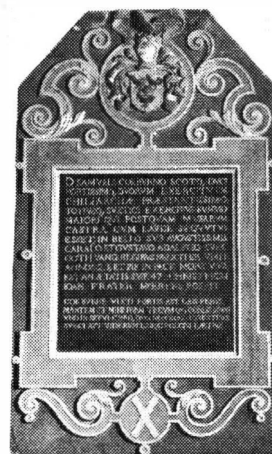
850 hautausmaalla. He ovat keränneet seurakunnissa paikallaan tai seurakunnissa säilytettävänä olevan materiaalin. Aineisto jakautuu kolmeen pääryhmään. Ensinnä ovat inskriptiot itse kirkkorakennuksista ja niihin liittyvästä esineistöstä, toiseksi kellotapuleista ja kolmanneksi hautausmailta sekä uurnalehdoista kerätyt piirtokirjoitukset. Kaikkiaan latinankielisiä inskriptioita on löydetty 933.

Inskriptiot on lueteltu aakkosjärjestykseen asetettujen löytöpaikkakuntien mukaan. Pääotsikkoina on käytetty itsenäisen seurakunnan tai kaupungin nimeä ja alaotsikkoina yhdellä paikkakunnalla sijaitsevien kirkkojen, kappeleiden tai hautausmaiden nimiä. Jokainen pääotsi-

kon paikkakunta on varustettu johdantotekstillä, jossa selostetaan seurakunnan sekä sen kirkkojen ja hautausmaiden vaiheita. Johdantoa seuraavat piirtokirjoitukset on varustettu juoksevilla numeroinnilla. Kullekin inskriptiolle on laadittu esittelyteksti, jossa kuvataan sen löytöpaikka, dokumentin luonne, ominaispiirteet ja tekstin mitat, sijainti, kirjaintyyppi, kirjainten koko sekä tekstin laajuus ja pääsisältö. Piirtokirjoitusten ajoitusta ei ole käsitelty erillisenä kohtana, mutta se on onneksi useimmiten poimittavissa esittelytekstistä. Inskription esittelyn jälkeen on sijoitettu varsinainen piirtokirjoitusteksti sekä viite- ja selitysosa. Näitä seuraa suomenkielinen käännös ja latinankielisten ilmausten alkuperään liittyvä viiteaineisto. Inskriptioselostuksen päättää mahdollinen Personaliala-osasto, jossa annetaan bibliografisia tietoja piirtokirjoituksessa mainituista henkilöistä.

Teoksen loppuun on laadittu nimilyhenteiden selitykset, kirjallisuusluettelo ja hakemisto. Hakemisto koostuu latinankielisten piirtokirjoitusten henkilönimistä, paikannimistä, raamatunkohdista, tärkeimmistä sentensseistä ja sanonnoista sekä inskriptioiden löytöpaikoista. Valittavasti piirtokirjoitusten löytöyhteystä tai niiden ajoituksista ei ole luotu hakemistoa. Puutteet hankaloittavat korpuksen käyttöä. EFIL:in kaltaisten kokonaisjulkaisujen suurin arvo on nimenomaan niiden hyödyllisyydessä myöhemmälle tutkimukselle. Teoksen käyttökelpoisuutta koetellakseni poimin inskriptioista niiden ajoitukset ja laadin taulukon, jossa tulokset on esitetty 50 vuoden jaksoina vanhimmasta piirtokirjoituksesta uusimpaan (taulukko 1).

Aluksi on syytä huomata ajoitukseltaan epäselviksi jääneiden piirtokirjoitusten suuri osuus (172 kappaletta eli 18 %). Epäselviksi olen luokitellut ne inskriptiot, joita ei ajoiteta lainkaan tai joiden ajoitus

REIJO PITKÄRANTA

SUOMEN KIRKKOJEN LATINA

EFIL

*Edictum Finlandiae Inscriptiones Latine
Piirtokirjoitukset kirkkojen, kellokappeliin ja hautausmailla*

SKS

annetaan vuosisadan tarkkuudella. Suuri osa tämän ryhmän inskriptioista on 1800-luvun lopun ja 1900-luvun hautakiviä, joissa mainitaan useampi henkilö tai sukulinja. Pitäisikö latinankielinen teksti ajoittaa tällaisissa kivissä ensimmäisen vai viimeisen vainajan mukaan? Entä millaisia periaatteita olisi noudatettava aviopuolisoiden hautakivien ollessa kyseessä? Onko ajoitus tehtävä sen pohjalta, kumpi puolisoista on kuollut aiemmin vai vainajan sukupuolen perusteella, kun kyseessä on esimerkiksi miesprofessori ja hänen vaimonsa? Teoksen johdannossa on tyystin jätetty pohtimatta inskriptioiden löytöyhteyden ajoittamisen periaatteita, mikä näkyy myös hautakivistä annetuista tiedoista: osasta hautakiviä ilmoitetaan vain vanhimman vainajan ikävuodet (esim. EFIL 820) ja osasta taas ainoastaan nuorimman (esim. EFIL 488).

Toinen ongelmallinen inskriptioryhmä ovat ”keskiaikaisiksi” ajoitetut tekstit. Keskiajan tutkijalle ajoitus on turhan

ylimalkainen, ja lisäksi ajoitusta olisi monissa tapauksissa ollut mahdollista täsmentää tutkimuskirjallisuuden avulla. Kolmas ja sängen yllättävä piirtokirjoitusryhmänsä ovat ne, joita ei ole lainkaan ajoitettu ja joiden ikää ei voi päätellä edes kontekstistaan. Joissakin kohdin ajoitukseltaan epäselvien inskriptioiden löytöyhteydestä on pyritty antamaan jonkinlainen arvio mutta toisaalla taas ajoituksesta ei ole minkäänlaisia tietoja. Teoksen tekijöiden olisi ehdottomasti pitänyt järjestelmällisesti esittää kunkin inskription kohdalla edes arvionsa sen ajoituksesta. Jälleen tutkimuskirjallisuus ja eri alojen asiantuntijat olisivat tarjonneet ajoituksille avaimia. Esimerkiksi useita nuorilta vaikuttavia ehtoollishopeita olisi varmasti voinut ajoittaa niiden leimausten avulla.

Kun siirrytään tarkastelemaan aika-jakaumataulukon alkupäätä, huomio kiinnittyy keskiaikaisten inskriptioiden kahteen esiintymäpiikkiin. Ensimmäinen, 1300-luvun jälkipuolelle ajoittuva piikki on kuuden piirtokirjoituksen ryhmä. Se koostuu pääosin hautakivistä. Esimerkiksi Ulvilasta 1300-luvulle ajoittuvia hautakivikirjoituksia on peräti neljä kappaletta. Toinen keskiajan inskriptiotihentymä sijoittuu 1400-luvun jälkipuolelle. Tekstein varustetut kalkki-maalaukset muodostavat suuren ryhmän tämän aikakauden piirtokirjoituksista. Muun muassa Laitilan kirkon seinämaalauksissa inskriptioita on viisi kappaletta ja Paraisten kirkon maalauksissa neljä. Hautakivien ja kalkkimaalausten ohella keskiajan latinankielisiä piirtokirjoituksia on runsaasti ehtoollishopeassa eli pateeneissa ja kalkeissa.

Keskiajan lopussa 1500-luvun alkupuolella tapahtuu piirtokirjoitusten määrässä selvä romahdus, mikä liittyy reformaat-ion aiheuttamaan kirkon taloudelliseen kurimukseen. Vuosisadan loppupuolella latinankielisten tekstien määrä alkaa

kuitenkin nousta. Kasvu jatkuu koko 1600-luvun kulminoituen 1700-luvun alkupuoliskolla. Tämä huippu on hyvin kiintoisa, sillä jo vuosisadan jälkipuoliskolla palataan sitä edeltäneeseen inskriptiomäärään. Piikin taustalla on varmasti 1700-luvun akateemisuus ja latinan kielen harrastuksen lisääntyminen. 1700-luvun alun piirtokirjoituksista suuri osa on kuitenkin nimenomaan kirkonkelloista. Olisiko kirkonkellojen suureen valmistusmäärään ja siten myös piirtokirjoitusten esiintymistiheyteen syynä isoviha (1713–21), jonka aikana venäläismiehittäjä otti vanhat kellot haltuunsa?

Huippukauden jälkeen alkaa inskriptioiden määrässä taantuma, joka jatkuu läpi 1800-luvun. Piirtokirjoitusten määrä kuitenkin nousee 1900-luvun alussa saavut-taen vuosisadan jälkipuoliskolla uuden ennätyksen. Nämä 1900-luvun inskriptiot eivät ole niinkään sotamuistomerkeistä, sillä sankarihautojen stereotyyppiset pro patria -tekstit on rajattu korpuksen ulkopuolelle. Sen sijaan ne ovat kirkko-sisustuksen ohella yksityishenkilöiden hautakivistä talletettuja. Nuorten latinan-kielisten piirtokirjoitusten suuri määrä on tietenkin seurausta uudemman aineiston paremmasta säilyvyydestä, mutta olisiko siinä myös luettavissa latinankielisten tekstien arvostuksen kasvua? Jatkuuko latinankielisten inskriptioiden suosio yhtä merkittävänä 2000-luvulla?

Suomen kirkkojen latina on vaikuttava teos, ja se on vaatinut mittavan työrupeaman. Kaiken lisäksi EFIL:in kuvauksissa on onnistuttu välttämään korpuksille ominaista puuduttavaa toisteisuutta ja luettelomaisuutta. Teos tarjoaa laajan aineiston niin tutkijoiden kuin kirkoista kiinnostuneiden harrastajien käyttöön. Siihen on kuitenkin jäänyt vajavaisuuk-sia ajoitusten ja löytöyhteyksien käsittelyn osalta. Puutteet eivät luultavasti ole merkki huolimattomuudesta vaan

osoitus projektin filologisesta painotuksesta. Monitieteisyydestä on tullut edellisten vuosien aikana tutkimusprojekteissa lähes kyllästytävyyteen asti toistettu hokema, mutta EFIL-projektin johtoryhmään otettu taidehistorioitsija tai aineellisen kulttuurin tutkija olisi voinut tehdä nyt jo hyvästä lopputuloksesta erinomaisen.

Visa Immonen

Kulttuurin tutkimuksen laitos /
arkeologia
Henrikinkatu 2
20014 Turun yliopisto
vialim@utu.fi

Tiedote Suomen Keskiajan Arkeologian Seuran Jäsenille

Seuralla on ollut maaliskuun 5. päivästä alkaen uusi käyttötili ja siten uusi tilinumero. Uusi tili päätettiin avata rahastonhoitajan vaihduttua uuden rahastonhoitajan asuinpaikkakunnalle, jotta asioiden hoito sujuisi kitkattomasti edelleenkin. Samalla vanha tili kuitenkin suljettiin hieman liian nopeassa tahdissa, mikä on saattanut aiheuttaa hankaluuksia esimerkiksi myöhässä maksettujen jäsenmaksujen suhteen.

Jäsenmaksuja tai muita maksuja ei ole tämän jälkeen ollut mahdollista suorittaa vanhalle tilille. Jos maksuja on kuitenkin tämän päivämäärän jälkeen maksettu vanhalle tilille, rahojen olisi tullut palautua lähtötilille automaattisesti.

SKASin uusi tilinumero on:

571004-20166712
IBAN FI49 5710 0420 166712
SWIFT OKOYFIHH

Pankki on Turun Seudun Osuuspankki Maariankadun konttori.

Jos jäsenmaksusi on 1.4. mennessä ollut maksamatta, lehden mukana seuraa uusi maksulomake.

Jos sinulla on jotain kysymyksiä aiheesta, voit soittaa tai lähettää sähköpostia niin vastaan mielelläni.

Hanna-Leena Salminen rahastonhoitaja SKAS
puhelin 050 5845222
sähköposti hansalm@utu.fi

ARKIPÄIVÄÄ KESKIAJAN NORRLANNISSA

Terhi Mikkola

Lagerstedt, Anna: Det norrländska rummet. Vardagsliv och socialt samspel i medeltidens bondesamhälle. Skrifter från forskningsprojektet Flexibilitet som tradition, Ängersjöprojektet 10. Stockholm studies in Archaeology 30. Malmö 2004. 236 s.

Anna Lagerstedtin tutkimuskohde on keskiajan norrlantilaisen maaseudun asukkaiden sosiaalinen rakenne arkipäiväntasolla. Perinteisen käsityksen mukaan alueen maalaisväestön arjessa ei keskiajan kuluessa tapahtunut suuria muutoksia eikä asukkaiden elintavoissa ollut huomattavia eroja. Yhteiskuntarakenne poikkesi Etelä-Ruotsista, sillä rälssi puuttui lähes kokonaan, ja vaikka talollisten välillä oli varallisuuseroja, on norrlantilaisten katsottu olleen suhteellisen tasavaraisia keskenään. Lagerstedt haluaa tuoda tähän staattiseen kuvaan enemmän vivahteita. Hänen tarkoituksensa on lisätä ymmärrystä norrlantilaisen keskiaikaisen yhteiskunnan arkipäivästä ja sosiaalisen kanssakäymisen muodoista. Tutkimuskohteina Lagerstedtilla on Ängersjön kylä luoteisessa Hälsinglandissa, Björkan talo Hälsinglandin rannikolla ja Kyrklägdan talo keskiajalla Norjaan kuuluneessa Jämtlannissa. Lagerstedt käsittelee ihmisten sosiaalista organisoitumista kahdenlaisessa sosiaalisessa tilassa – kylässä ja talossa – takamaiden hyödyntämisen, työjaon, käsityöhön erikoistumisen, rakennusten sijoittelun ja niissä

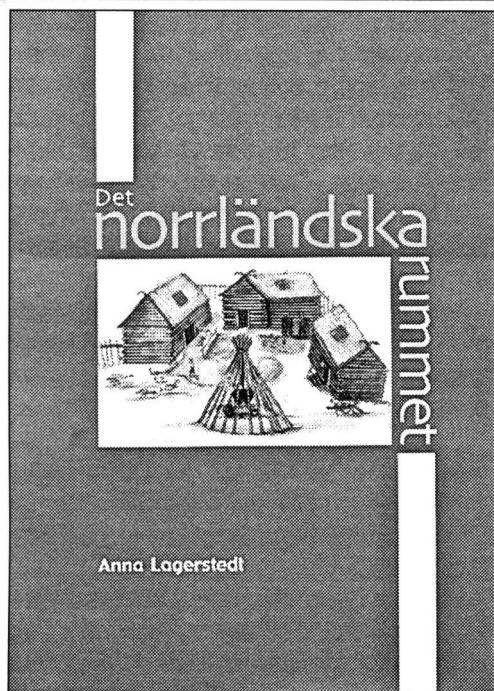

tehtyjen toimintojen kautta. Lagerstedt katsoo, että taloudelliset toimet muodostavat valtaosan kylien arkipäivän kulusta ja ovat merkittäviä sosiaalisen rakenteen muodostajia.

Lagerstedt perustelee työtään sillä, että hänellä on uutta annettavaa keskiajan arkipäivän tutkimukselle. Hän käy läpi alan tutkimushistoriaa aloittaen 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun kulttuurihistoriallisesta perinteestä, joka esitteli lähinnä ruokailutapoja, asumista ja perheistä huolehtimista, ja niitä käsiteltiin laajempien ilmiöiden, kuten uskonnon ja vallan, vastakohtana. Historiallisen näkökulman omaavat tutkijat ovat puolestaan kuvailleet arkielämää usein

ylimalkaisesti ja keskittyneet talouteen, lakiin, maanomistukseen ja veroihin eli tapahtumiin, joita voi käsitellä kirjallisten lähteiden avulla. Arkeologitkin ovat usein vain kuvittaneet keskiajan arkielämän yksittäisillä, päivittäisiin toimiin liittyvillä esineillä ja hakeneet selityksiä tapahtumille kirjallisista lähteistä.

Arkipäivän tapahtumilla on siis ollut yleisimmin joko menneisyyttä kuvaileva tai kuvittava rooli. Lagerstedt haluaa päästä tämän yli ja käsittelee väitöskirjassaan mahdollisuuksia tutkia yhteisön rakenteita ja valtasuhteita arkielämän rutiinien kautta. Hänen ensisijainen päämääränsä ei ole luoda yleisesti pätevää, ajallisesti tai alueellisesti laajaa käsitystä tutkimusalueensa olosuhteista, vaan hän pitää merkityksellisenä myös tutkimuksia, jotka esittävät tulkinnan rajatusta kohteesta tai ajasta. Tässä hän katsoo näkemyksensä eroavan Fernand Braudelista ja Janken Myrdalista, joilla on suunnilleen samanlainen käsitys siitä, että arjen merkitys tutkimukselle on pitkällä aikavälillä toistuvissa rutiineissa, jotka ilmentävät jotain suurempaa, kuten väestön tai maatalouden kehitystä. Muutoin arkipäivän toiminnot jäävät triviaaleiksi tapahtumiksi, joita ilman ei kuitenkaan voi ymmärtää menneisyyttä. Oman lähestymistapansa taustavaikuttajana Lagerstedt pitää Anthony Giddensin tapahtumien, rakenteiden ja yksilöiden välisiä suhteita kuvaavaa strukturaaliteoriaa. Se antaa mahdollisuuden kritisoida aikaisempaa staattista käsitystä norrlantilaisesta yhteiskunnasta painottamalla yksilön aktiivista ja refleksiivistä roolia kulttuurin ja järjestelmän luomisessa. Giddensin mukaan sosiaalisia rakenteita ei olisi ilman ihmisen vaikutusta, eivätkä ne ole staattisia vaan vuorovaikutuksessa ihmisten ja tapahtumien kanssa. Toisaalta rakenteet muodostuvat säännöistä ja resursseista, jotka luovat mahdollisuuksia ja rajoitteita arkielämän käytäntöihin. Lagerstedt saa tästä tuen käsitykselleen,

jonka mukaan tila on sosiaalisesti rakentunut ja tilalliset rakenteet ovat vuorovaikutuksessa sosiaalisten rakenteiden kanssa.

ÄNGERSJÖ

Keskiajan maaseutua alettiin Ruotsissa tutkia pikku hiljaa 1970-luvulta alkaen, ensimmäisinä kysymyksinä kylien rakentaminen ja autioituminen, sitten kulttuurimaiseman ja asutuksen sisäisen rakenteen käsittely. 1980-luvulta lähtien maaseudun tutkimusprojekteihin tuli mukaan monitieteisyys. Seuraavalla vuosikymmenellä alettiin tehdä mikrotason tutkimuksia, keskittyen yhteen kohteeseen ja sen suhteeseen ympäristöönsä. Keskeiseksi kysymykseksi nousi myös resurssien hyödyntäminen niin lähi- kuin erämailla. Lagerstedtin oma tutkimus Ängersjön kylästä liittyy poikkitieteelliseen projektiin "Flexibilitet som tradition – kulturmönster och näringar i norrländsk skogsbygd under 1000 år", joka jatkaa aikaisempaa samaa aluetta käsitellyttä arkeologiaan painottunutta

projektia ”Skogsmiljöns nyttjande och förändringar i belysning av Ängersjö i Hällsingland”. Toinen erämaiden käytön tutkimuksen painopiste Hällsinglandin lisäksi on ollut Värmlandissa, jota käsittelevä Eva Svenssonin tutkimus Människor i utmark (Lund Studies in Medieval Archaeology 21. Stockholm 1998) toimii viitekehyyksenä Lagerstedtin tutkimukselle. Tutkimusten lähdemateriaalit ovat kuitenkin poikkeavat: Svensson on erämaiden käytön perusteella osoittanut eroja ja yhteneväisyyksiä aikakauden ihmisten arvoissa ja elämässä, Lagerstedt taas haluaa tuoda tutkimuksensa lähemmäs kylää ja perustaa päätelmänsä sen ja lähiympäristön muinaisjäännöksiin.

Ängersjötä käsitellessään Lagerstedt keskittyy kylästä löytyneisiin pajan jäännöksiin. Kysymykseksi nousee oliko kylällä yhteinen ammattiseppä vai joka talolla omansa? Oliko seppä tavallinen monitaitoinen maatyöläinen vai työhönsä erikoistunut, ehkä vähän maatakin viljelevä, mutta henkilö, jonka tuloista merkittävä osa koostui käsityötuotteiden myynnistä? Lagerstedt on aikaisemmissa tutkimuksissaan käsitellyt keskiajan maaseudun käsityöläisiä kirjallisten lähteiden perusteella, hakenut käsityöläisten nimiä ja paikantanut heitä tiettyihin kyliin, joita on tutkittu arkeologisestikin. Vaikka käsityöläisyyttä yritettiin valtiovallan puolesta keskittää kaupunkeihin, mainintoja maaseudun käsityöläisistä löytyy 1300-luvun lähteistä heti, kun säilyneiden kirjallisten lähteiden määrä alkaa kasvaa. 1500-luvun maaseudulla oli jo paljon erikoistuneita käsityöläisiä. Ongelma on, että joskus nimistä on vaikea tietää viittavatko ne oikeaan ammattiin vai onko kyseessä pelkkä lisänimi. Joskun käsityöläisten tunnistamisessa on apua verotiedoista. Erikoistuneinta käsityöläisiä Lagerstedtin mukaan näyttää olevan etenkin rikkaissa maataviljelevissä kylissä. Metsäkylien, kuten Ängersjön, käsityöläisistä on vain harvoja mainin-

toja, ja ne koskevat juuri seppiä.

Ängersjöstä löytyneet pajan jäännökset ajoittuvat radiohiilianalyysien perusteella 1300-1600 -luvuille. Lagerstedtin mukaan paja kuitenkin ajoittuu lähinnä keskiajan loppuun ja uuden ajan alkuun. Pajasta löytyneet kuonan palat ja esineet ovat hyvälaatuisia, mutta niiden perusteella on vaikea arvioida, kuinka taitava kyseinen seppä oli suhteessa muihin lähiseudun takojiin, koska muualta kylän alueelta ei ole löytynyt pajoja. Lagerstedtin mukaan pajan voisi ehkä yhdistää kylän suurimpaan ja vanhimpaan taloon, jolla olisi ollut varaa työnjakoon ja erikoistuneisiin käsityöläisiin. Yksilötasolle tutkimuksessaan Lagerstedt pääsee seppä Jonin kautta, josta löytyy tietoja 1500-luvun lopun verokirjoista. Jonin makamat verot ovat vähäisiä, eikä hänellä ilmeisesti ollut omaa tilaa. Älvsborgin lunnasluettelon perusteella näyttäisi siltä, että seppä olisi toiminut pikemmin jonkun suurtalonpojan alaisuudessa kuin itsenäisenä käsityöläisenä. Varmaa ei tietenkään ole, työskentelikö Jon juuri siinä pajassa, joka kylästä on löytynyt.

Lagerstedt kuvaa tutkimuksessaan mielenkiintoisesti ja monipuolisesti elinkeinoja ja sosiaalista organisoitumista keskiaikaisessa metsäkylässä muinaisjäännösten, kirjallisten lähteiden ja luonnontieteellisten analyyysien avulla. Lähdemateriaali on laaja, mutta aina ei ole kovin varmaa voiko sen yhdistää samaan aikaan ja paikkaan. Ympäristöstä löytyneet raudan sulatusuunit, karjavallit, talonpohjat ja pyyntikuopat ovat voineet kuulua lähistön muillekin kylille. Suurin osa Lagerstedtin tutkimuksessaan käyttämistä muinaisjäännöksistä ajoittuu hiilinäytteiden perusteella väljästi keskiajalle ja uuden ajan alkuun. Luonnollisesti ei kuitenkaan voi sanoa, olivatko ne yhtä aikaisesti käytössä. Lagerstedt myöntää tämän ja esittelee useampia mahdollisia malleja tulkinnaiksi Ängersjön asukkai-

den sosiaalisesta organisoitumisesta. Kyläyhteisö on voinut olla hierarkkinen, jossa johtava talonpoika olisi organisoinut takamaiden käyttöä ja kerännyt raudan tuotannon tulot. Lähteet mahdollistavat tulkinnan myös tasa-arvoisesta yhteistyöstä kyläläisten kesken, jolloin talonpojat olisivat itse hankkineet rautaa sepälle ja korvanneet työn kulut. Lagerstedt pitää todennäköisimpänä, että molemmat mallit toimivat rinnan kyläyhteisössä.

BJÖRKÖ JA KYRKLÄGDAN

Kylän sosiaalisen rakenteen hahmottelun jälkeen Lagerstedt siirtyy käsittelemään yhteen talouteen kuuluvia rakenteita. Siellä hän haluaa arjen toimintoja ja rutiineja tutkiessaan mennä syvälle sisäpihalle, ja jättää tällä kertaa käsittelemättä taloa ympäröivät pellot, niityt ja metsät. Tutkimuskohteinaan hänellä on kaksi pelastuskaivauksissa esiin tullutta samaksi pihapiiriksi tulkittua rakennuskeskittymää: Björka Hälsinglandin rannikolla ja Kyrklägdan Jämtlannissa. Niistä Lagerstedt on 14C- ajoitusten ja stratigrafian avulla erottanut toistensa kanssa todennäköisimmin samanaikaisesti käytössä olleet rakennukset. Björkassa Lagerstedt keskittyy aikaan 1200-1350 ja Kyrklägdanissa 1400-1600. Lagerstedtin mukaan norrlantilaisen elämäntavan ajallisia ja paikallisia eroja voi tunnistaa rakennuksien rakenteesta ja työnjaosta. Hän ei kuitenkaan pidä pelkkää rakennusten sijoittelua tai muotoa riittävänä perusteena tilan käytön, talouden varallisuuden tai ihmisten välisten sosiaalisten suhteiden ymmärtämiseen. Sen, mistä arkkitehtuuri vaikenee, Lagerstedt haluaa tuoda esille esineillä ja kulttuurikerroksilla.

Työnjakoa tilan ja ihmisten kesken Lagerstedt rekonstruoi luokittelemalla kohteidensa löydöt eri toimintoja kuvaaviin luokkiin, esimerkiksi tekstiilitöihin, metallitöihin, puutöihin, maatalouska-

luihin, henkilökohtaisiin varusteisiin, aseisiin ja kotitaloustöihin. Tämän tyyppisen lähestymistavan avulla esineitä voi käyttää kohteen toimintojen kuvaamiseen ajoittamisen ja esinetyyppien maantieteellisen levinnän tutkimisen lisäksi. Ongelmaksi kuitenkin nousee se, että esineillä voi olla useampia merkityksiä ja tehtäviä. Ja kuinka tunnistamattomat esineet, joita pakostakin tutkimusmateriaalin joukossa on, tunnistettuina ja luokiteltuna muuttaisivat esinejakauman antamaa kuvaa kohteen toiminnoista? Puhumattakaan siitä, mikä menee yli esinetutkimuksella saavutettavan tiedon, eli tekemiset, joihin ei liity esineitä. Näitä asioita Lagerstedt pohtii tutkimuksessaan varsin vähän. Perusteellisemmin hän käsittelee lähestymistavalle ominaista ongelmaa siitä ovatko esineet todella löytyneet paikoilta, johon ne jonkun toiminnan ohessa ovat aikoinaan hävinneet. Hän kyllä ottaa huomioon viime vuosina kulttuurimaakerrosten muodostumiseen kohdistuneen kriittisen tutkimuksen, jossa on kiinnitetty huomiota siihen, että ennen kuin esineitä voi käyttää kohteen tapahtumien rekonstruointiin, täytyy selvittää maakerroksen muodostumiseen vaikuttaneet vaiheet. Kuitenkin Lagerstedtin mukaan hänen tutkimansa pihapiirien ohuet kulttuurikerrokset esineineen ovat muodostuneet pitkäaikaisen ja toistuvan toiminnan seurauksena, eivätkä ole joutuneet siirtelyn kohteeksi siinä määrin kuin kaupunkien paksut täyte- ja purkikerrokset. Näiden perustelujen tueksi olisin kaivannut enemmän analysointia ja havaintomateriaalia, vaikka kaivauksien muodossa.

Lagerstedtin tutkimustulokset ovat mielenkiintoisia: esinejakauman perusteella eri tehtäville oli omat tilansa niin Björkan erillisistä rakennuksista koostuvassa pihapiirissa kuin Kyrklägdan pitkäalotyypisessä rakennuksessa. Lagerstedt esittää varovasti ajatuksen siitä, että käsityö Björkassa olisi ollut erikoistu-

neempaa kuin Kyrklägdanissa, jossa käsitöitä tehtiin saman pitkän rakennuksen eri huoneissa. Tietenkin tämä voi olla mahdollista, mutta mielestäni päätelmä on ristiriidassa sen kanssa, mitä Lagerstedt aikaisemmin sanoo kulttuurillisten tekijöiden huomioon ottamisesta rakennuksien rakenteessa. Alueen tapanahan saattoi olla rakentaa eri toimintoihin tarkoitettut tilat niin perätysten kuin erikseen, riippumatta siitä kuinka erikoistuneita yhteisön käsityöläiset olivat.

LOPUKSI

Tutkimuksensa aluksi Lagerstedt perustelee käsityksensä siitä, mikä on keskiaikainen kylä tai talo (gård), millaista oli käsityöläisyys keskiajan maaseudulla ja mitä hän tarkoittaa tila-käsitteellä ja arkielämällä. Hänen määritelmänsä ovat hyviä, mutta mielestäni teksti on jaettu liian lyhyisiin lukuihin. Asioiden käsitetty tuntuu jäävän kesken, ja lukijana pysähdyin usein miettimään, että aikooko hän vastata otsikkonsa kysymyksiin lainkaan vai jossain tulevassa kappaleessa. Lagerstedt käyttää myös paljon viittauksia tutkimuskysymystensä perustana. On sinänsä hyvä, että kirjoittaja on laajalti perehtynyt alansa tutkimuksiin, mutta paikoin kaipasin enemmän tutkijan omaa problematisointia.

Arkeologina on helppo ymmärtää, miksi Lagerstedtin tulkinnat norrlantilaisen maaseudun asukkaiden sosiaalisesta organisoitumisesta ovat avoimia ja moniselitteisiä. Kun haluaa tulkita rakenteiden ja esineiden perusteella ihmisten käyttäytymistä, yksiselitteisiä tuloksia ei voi edes olettaa saavansa. Itse kuitenkin kannatan yrityksiä käyttää esineitä kohteen sisäisiin analyyseihin ja ihmisen toiminnan selittämiseen. Ja mielestäni on vain positiivista, että tulkinnoissaan tuo esille useita mahdollisuuksia, eikä yritä pakottaa aineistoaan mihinkään ennalta määriteltyn malliin. Arkeologisen mate-

riaalin rinnalle Lagerstedt tuo historialliset lähteet ja luonnontieteelliset analyysit ja hahmottelee lukemisen arvoisen tietopakettin elämäntavoista ja mahdollisuuksista, joita keskiajan norrlantilaisilla oli.

Terhi Mikkola
terhi.mikkola@helsinki.fi

AJASSA

▪ näyttelyjä ▪ seminaareja ▪ esitelmiä ▪ tapahtumia

HUHTIKUU

MUSEOLOGIAN JÄLILLÄ

Jyväskylä 7.4.-8.4.2005

Valtakunnallisen museologian seminaarin järjestää Jyväskylän yliopiston museologian opiskelijoiden ainejärjestö Diaario ry. Seminaari on maksuton ja avoin kaikille museotalalla toimiville ja siitä kiinnostuneille.

Lisätietoja: www.jyu.fi/diaario/seminaari2005

ABOA VETUS –MUSEO 10 VUOTTA

Aboa Vetus –museo, Turku 9.4.-31.12.2005

Aboa Vetus 10-vuotta juhlanäyttely. Uudistettu perusnäyttely, jossa mukana uusin ja viimeisin tutkimustieto Turun ja Suomen keskiajasta.

Lisätietoja: www.aboavetusarsnova.fi

TILL MAT OCH VÄRME – SYMPOSIUM

Tukholmassa 11.4.2005

Tukholman keskiajan museon ja Tukholman yliopiston Medeltidsseminarietin järjestämä seminaari, joka käsittelee keskiaikaista ja renessanssiaikaista punasavikeramiikkaa ja uunikaakeleita. Seminaari liittyy Tukholman keskiaikamuseolla parhaillaan esillä olevaan Ruukkuja ja ruhtinaita – till mat och värme –näyttelyyn, jonka on tuottanut Abo Vetus –museo. Lisätietoja: www.aboavetusarsnova.fi/site/index.php/user/tapahtumat/kansainvlinen_keramiikka_ja_uunikaakelisymposium_tukholmassa_1142005

PYHÄ HENRIK JA SUOMEN KRISTILLISTYMINEN – SYMPOSIUM

Tieteiden talo, Helsinki 15.-16.4.2005

Glossa – keskiajan tutkimuksen seura ry järjestää symposiumin Tieteiden talolla Helsingissä. Symposiumiin on kutsuttu eri alojen koti- ja pohjoismaisia asiantuntijoita kertomaan maamme kiristillistumisen ja keskiaikaisen kirkkomme taustoista ja vaiheista niin kirjallisen kuin materiaalsenkin kulttuurin valossa. Ohjelma ja ilmoittautumisohjeet: www.helsinki.fi/historia/glossa/henrik/

ASE MIESTÄ MYÖTEN

Turun linna, Turku 20.4.-20.9.2005

Aseita museon kokoelmista muinaisuudesta nykypäivään.

Lisätietoja: www.turku.fi/museo

TOUKOKUU

KRISTINUSKON TULO SUOMEEN

Arkeologiakeskus Untamala, Laitila 4.5.-30.9.2005

Näyttely kertoo arkeologisten löytöjen ja muinaisjäännösten välittämästä kuvasta kristinuskon varhaisvaiheista maassamme; etenkin Vakka-Suomessa, jossa kristillisyys on omaksuttu ehkä ensimmäisenä. Näyttely liittyy Kirkko 850 vuotta –juhluvuoden ohjelmistoon. Lisätietoja: www.nba.fi/fi/untamala

HOPEAN HOHDETTA

Turun linna, Turku 13.5.2005-8.1.2006

Näyttely esittelee turkulaisia hopea- ja kultaseppämestareita ja heidän mestariteoksiaan. Lisätietoja: www.turku.fi/museo

ITALIALAISIA TAIDEAARTEITA
BELGRADIN KANSALLISMUSEON
KOKOELMISTA

Tampereen taidemuseo, Tampere 14.5.-
2.10.2005

Belgradin kansallismuseon ja Bolognan
taidemuseon toteuttamassa näyttelyssä
esitellään italialaista maalaustaidetta
1300-luvun alusta 1700-luvulle.

Lisätietoja: www.tampere.fi/tamu

PIETARI BRAHE MATKUSTAA

Savonlinnan maakuntamuseo,
Savonlinna 29.5.2005 asti

KESÄKUU

MUSEUM WIBURGENCE –
VIIPURIN PERINTÖ LAHDESSA

Lahden historiallinen museo, Lahti 9.6.-
4.9.2005

Lahden historiallinen museo on vuodesta
1950 säilyttänyt Viipurin historiallis-
kansatieteellisestä museosta (Museum
Wiburgence 1892-1939) evakuoituja
esinekokoelmia. Tätä kokoelmaa
esitellään nyt poikkeuksellisen
monipuolisesti.

Lisätietoja: [www.lahti.fi/museot/
historia.html](http://www.lahti.fi/museot/historia.html)

VANHAT MITAT JA PAINOT

Torinionlaakson maakuntamuseo, Tornio
13.6.-2.10.2005

PIETARI BRAHE MATKUSTAA

Etelä-karjalan museo, Lappeenranta
15.6.-25.9.2005

PEKKA KIVIKKÄÄN

KALLIOMAALAUKSET

Rautalammin museo, Rautalampi 15.6.-
30.9.2005

KAUPUNKI POHJOLAN ÄÄRILLÄ
– OULU 400 VUOTTA

Pohjois-Pohjanmaan museo, Oulu 18.6.-
14.8.2005

KESKIAIKATAPAHTUMA TURUSSA
30.6.-3.7.2005

SYYSKUU

MAYA II – KADONNEEN
KAUPUNGIN ARVOITUS

Didrichsenin taidemuseo, Helsinki
9.9.2005-12.3.2006

Maya II –näyttely on jatkoa vuonna
1997 järjestettyyn Maya-esittelyyn.
Näyttely perustuu uusimpiin kaivauksiin
ja Didrichsen on ensimmäinen museo
maailmassa, jossa tuoreimmat teoriat ja
löydökset ovat esillä.

Lisätietoja: www.didrichsenmuseum.fi

VIELÄ EHTII...

KESKIAJAN LASIA – DIE SAMLUNG
KARL AMEND

Suomen lasimuseo, Riihimäki 28.8.2005
asti

Maaailman hienoimpiin kuuluva
kokoelma keskiaikaista lasia Saksasta.
Lisätietoja: www.riihimaki.fi/lasimus/

ORINOCO – AMATZONIAN
INTIAANIKULTTUUREITA
VENEZUELASTA

Vapriikki, Tampere 4.9.2005 asti

RISTIN AIKA

Museo- ja kulttuurikeskus Harkko,
Raisio 31.5.2006 asti
Kristinuskon tulosta Raisioon kertova
arkeologinen näyttely.

Lisätietoja: www.raisio.fi/harkko

Koonnut Hannele Lehtonen

AJASSA-palstalle voi lähettää tietoa
uusista tapahtumista osoitteeseen:
hannele-maria.lehtonen@pp.inet.fi

RAUTAKAUDEN LOISTOA

Hiisiniemen arvoitus 2.7.2005

Köyliön kaivaukset seminaari

Lallin koululla, Köyliössä perehdytään rautakauden aseisiin ja elämään sekä Hiisiniemen arvoitukseen lauantaina klo 9.00-13.00.

- Kristiina Korkeakoski- Väisänen: "Köyliön rautakausi"
- Kari Uotila, Hannele Lehtonen ja kaivutyöryhmä:
"Uutta ja vanhaa tietoa Yttilän Ottasta"
- Sari Mäntylä: "Kirveet ja tapparat"
- Mikko Moilanen : "Miekat, erityisesti damaskoitu miekka"

Seminaari on osa Yttilän Otta Tutuksi -hanketta ja siksi maksuton. Ilmoittautumista ei edellytetä. Seminaarin aikana on mahdollisuus ostaa mm. kahvia ja pikkupurtavaa. Köyliössä, Korkeassa Tammessa on mahdollisuus nauttia "Lallin lautanen" hintaan 12 euroa, jotta jaksatte jatkaa rautaista päiväänne Eurassa.

Ruokailujärjestelyjen takia toivomme ilmoittautumista sähköpostilla kalevi.salmi@fimnet.fi tai puh. 040- 5855292

Kyläpäälikkö Ahma ja muu Härkänummen viikinkikylän väki toivottavat Köyliön seminaarin osallistujat tervetulleiksi jatkamaan päivää Euraan

Muinaisaikaan -tapahtumaan 2. – 3.7.2005

Muinaisaikaan -tapahtumaan Euran Mannilan kylän Härkänummelle kiirehditään heti Köyliön seminaarin päätyttyä. Lippujen hinnat ovat: aikuiset 7 €, lapset, opiskelijat ja eläkeläiset 2 €. Muinaisaikaan - tapahtuma jatkuu Eurassa myös sunnuntaina 12-16.

Yleisö pääsee tapahtumassa seuraamaan ja kokeilemaan itse muinaisia käsityötekniikoita mm. pystykangaspuilla kutomista, lautanauhan tekoa ja korun tekemistä. Tapahtumassa voi myös vaikkapa kokeilla tulentekoa tulusraudan, piikiven ja taulan avulla tai haastaa kylän parhaan metsästäjän jousiammuntakilpaan. Vuoden 2005 tapahtuman erityisteemana on metsästys ja aseet. Tapahtumassa on myös myynnissä koruja ja pientä purtavaa muinaiseen malliin. Tänäkin vuonna tapahtumaan on tulossa esihistorian elävöittäjiä myös muualta Suomesta esittelemään muinaista, erityisesti viikinkiaikaista, elämänmenoa sekä erilaisia muinaistekniikoita.

Härkänummen kylä sijaitsee Mansikin leirikeskuksen tuntumassa n. 15 kilometriä Euran keskustasta etelään päin, Pyhäjärven rannalla. Viikinkiaikaan -opaskyltit Euran keskustasta, Turuntieltä Yläne–Hinnerjoki risteyksestä sekä kantatieltä 43 Euran ja Laitilan väliä johdattavat yleisön paikan päälle. Mansikissa on koko tapahtuman ajan puffetti ja vieressä siinteleä Pyhäjärvi, joten olosuhteet koko perheen aikamatkalle tuhannen vuoden taakse ovat mitä otollisimmat!

Tervetuloa kaivamaan Hangon varhaisinta historiaa

Kesällä 2005 jatkuvat rautakautisen löytöpaikan ja varhaishistoriallisen asuinpaikan (tällä hetkellä ajoitukset ovat 1250-1350 j.Kr.) kaivaukset Hangon kylän Gunnarsängens eli Hankoniemen kärjessä tunnetun kappelisataman pohjoispuolella. Kohde ovat keskellä yhtä Suomen hienoimmista kesäkaupungeista ja kaikki palvelut ovat kaivauspaikalta tavoitettavissa kävellen. Kaivauspaikka sijaitsee kadun vieressä, joten sinne pääsee suoraan autolla. Hankoon voi tulla myös bussilla tai junalla, tai miksi ei omalla veneellä. Majoitus järjestyy tarvittaessa läheisen koulun tiloissa (etäisyys 200 m kaivauspaikalta). Omatoimisesti voi järjestää majoitusta, jossain kaupungin monista täysoitoloista, motelleista, hotelleista tai Silversandin leirintäalueella. Kaivausten aikana pyrimme järjestämään ohjelmaa ja neuvomme, jos osallistujat haluavat tehdä retkiä lähialueille. Raaseporin linna ja Karjaan muinaisjäännealue sijaitsee noin 40 min ajomatkan päässä.

Kaivaukset ovat käynnissä kesäkuun alusta ja loppuvat 30.06. Kaikki kiinnostuneet ovat tervetulleita. Mitään ennakko-osaamista tai tietoa ei vaadita vaan kaikille annetaan opastus ennen kuin päivän työt aloitetaan (klo 9.00). Osallistua voi vaikka koko kaivausten ajan tai, jos haluaa tulla kokeilemaan, vaikka vain puoleksi päiväksi. Kaivaukset järjestää Helsingin yliopiston Kulttuurien tutkimuksen laitoksen arkeologian oppiaine/ Uudenmaan rannikko ja saaristo rautakaudella ja keskiajalla -projekti.

Kiinnostuneet ottakaa mielellään yhteyttä

Henrik.Jansson@helsinki.fi
09 191 22919/040 571 3514

Välkommen att gräva i Hangös tidigaste historia med oss!

På sommaren 2005 fortsätter utgrävningarna vid järnåldersfyndplatsen och den tidig historiska boplatzen (dateringarna tillsväda 1250-1350 e.Kr.) vid Gunnarsängen i Hangö by d.v.s. strax norr om Kapellhamnen på Hangö udds yttersta spets. Utgrävningsplatsen är belägen mitt i en av Finlands finaste sommarstäder och alla behövlga tjänster kan nås gående från platsen. Utgrävningen sker alldeles intill en gata (Fiskaregatan) så man kan parkera sin bil intill utgrävningsplatsen. Till Hangö kan man även komma med tåg eller buss och varför inte med egen båt. För de som behöver arrangeras inkvartering i en närbelägen (200 m från utgrävningsplatsen) skola. På egen hand kan man arrangera inkvartering i någon av de många hotell, motell, som finns i staden, eller Silversands camping. Under utgrävningen arrangeras program och för de som vill göra utflykter till närbelägna arkeologiska platser ger vi gärna råd och information. Raseborgs slott och Karis fornlämningsområde ligger endast 40 min med bil från Gunnarsängen.

Utgrävningarna pågår från juni månads början och avslutas 30.06. Alla intresserade är välkomna. Ingen förhandskunskap om utgrävning eller arkeologi krävs utan alla får en personlig handledning i teknik och metod innan arbetet börjar (normalt kl 09.00). Man kan delta för hela utgrävningsäsongen eller ifall man bara vill pröva på arkeologiskt fältforskning, kan man komma fast för en halv dag. Utgrävningarna arrangeras av Helsingfors universitet, Institutionen för Kulturforskning, arkeologi/Nylands kust och skärgård under järnålder och medeltid -projektet.

Kontakta oss gärna!

Henrik.Jansson@helsinki.fi
09 191 22919/040 571 3514

Suomen keskiajan arkeologian seura - Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry on toiminut keskiajan ja uuden ajan arkeologian tutkimuksen edistämiseksi vuodesta 1990 ja on Tieteellisten seurain valtuuskunnan jäsen. Seuran tarkoituksena on edistää keskiajan ja uuden ajan arkeologian tutkimusta ja korkeakouluopetusta. Seura järjestää seminaareja, vierailuluentoja, opintomatkoja ulkomaille ja kotimaahan, ottaa kantaa ajankohtaisiin arkeologisiin kysymyksiin ja harjoittaa julkaisutoimintaa.

Seuran jäseneksi otetaan keskiajan ja uuden ajan arkeologiasta kiinnostuneita henkilöitä. Jäseneksi voi ilmoittautua kirjallisesti seuran osoitteeseen (SKAS c/o Arkeologia, Henrikin-
katu 2, 20014 Turun yliopisto) tai sähköpostitse seuran puheenjohtajalle (yhteystiedot alla). Jäsenmaksu on 16 euroa ja opiskelijoilta 10 euroa. Osoitteenmuutokset pyydetään tekemään seuran sihteerille (yhteystiedot alla). Seuran kotisivut ovat osoitteessa <http://org.utu.fi>

Puheenjohtaja: Kari Uotila
Suovillankatu 3
20780 Kaarina
050-5287360
kari.uotila@utu.fi tai kari.uotila@kolumbus.fi

Sihteeri: Mia Lempiäinen
p. 0400-539 279
mia.lempiainen@utu.fi

Rahastonhoitaja: Hanna-Leena Salminen
p. 050-5845222
hanna-leena.salminen@utu.fi

ISSN 1455-0334

DIGIPAINO
Turun yliopisto 2005

.GB50 PRESS M

SKAS C/O ARKEOLOGIA • HENRIKINKATU 2 • 20014 TURUN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTON KIRJASTO

150 143 1085

